

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Особливості організації дослідницької
діяльності молодших школярів
на уроках літературного читання**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи

Костюк Ніколета Миколаївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент **Піц І. І.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С. З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Костюк Н. М. Особливості організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 103 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання. У роботі визначено сутність поняття "дослідницька діяльність", проаналізовано вікові особливості її організації, проведено емпіричне дослідження стану сформованості дослідницьких умінь учнів. Виокремлено організаційно-педагогічні умови, серед яких дотримання принципів поетапності, використання проєктних методів і тематичних тижнів. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо впровадження дослідницької діяльності, спрямованої на розвиток творчих і пізнавальних компетентностей молодших школярів.

Ключові слова: дослідницька діяльність, молодші школярі, уроки літературного читання, дослідницькі уміння, організаційно-педагогічні умови, проєктні методи, тематичні тижні, критичне мислення.

ABSTRACT

Kostiuk N. M. Features of the organization of research activities of junior schoolchildren in literary reading lessons. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master's degree in specialty 013 Primary education. – Yury Fedkovich Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 103 p.

The qualification work is devoted to the study of the organization of research activities of junior high school students in the lessons of literary reading. The work defines the essence of the concept of "research activity", analyzes the age-specific features of its organization, and conducts an empirical study of the state of development of students' research skills. Organizational and pedagogical conditions are singled out, including compliance with the principles of phasing, use of project methods and thematic weeks. Practical recommendations for the implementation of research activities aimed at the development of creative and cognitive competences of younger schoolchildren are substantiated.

Keywords: research activity, younger schoolchildren, literary reading lessons, research skills, organizational and pedagogical conditions, project methods, thematic weeks, critical thinking.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають послання на відповідне джерело.

Н. М. Костюк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	11
1.1. Ретроспективний аналіз проблеми організації дослідницької діяльності в науковій літературі.....	11
1.2. Сутність дослідницької діяльності молодших школярів як основи формування дослідницьких умінь.....	22
1.3. Вікові особливості організації дослідницької діяльності учнів молодшого шкільного віку.....	31
1.4. Дидактичні можливості уроків літературного читання в організації дослідницької діяльності учнів початкової школи.....	38
Висновки до першого розділу	46
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	48
2.1. Діагностичне дослідження рівня сформованості дослідницьких умінь молодших школярів	48
2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання	55
2.2.1. Дотримання принципів та поетапності в організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.....	56
2.2.2. Використання проектних методів навчання з метою організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання	64
2.2.3. Проведення тематичних тижнів як умова організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.....	68

Висновки до другого розділу.....	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою сучасної освіти в розвитку навичок, які є важливими для формування конкурентоспроможних, самостійних та творчих особистостей. В умовах інформаційного суспільства, коли обсяг знань постійно зростає, важливо не просто передати учням факти, а навчити їх самостійно здобувати, аналізувати та осмислювати інформацію. Дослідницька діяльність молодших школярів стає ключовим інструментом для цього, оскільки допомагає їм розвивати критичне мислення та вміння ставити й вирішувати проблеми, що є необхідними для подальшого навчання та адаптації в дорослому житті.

Відповідно до Державного стандарту, початкова освіта покликана формувати в учнів ключові компетентності, зокрема уміння самостійно шукати та критично осмислювати інформацію, використовувати її для розв'язання практичних завдань. Ці вимоги знаходять своє відображення у необхідності запровадження дослідницьких методів у навчальний процес.

Уроки літературного читання створюють оптимальні умови для інтеграції дослідницької діяльності, оскільки літературні тексти дозволяють школярам не лише збагачувати словниковий запас і вдосконалювати техніку читання, а й глибше занурюватися у світ мистецтва слова, досліджуючи тематику, характери та контексти творів. Такий підхід сприяє формуванню в учнів аналітичних здібностей і розумінню текстів на глибшому рівні, що розширює їхній світогляд і сприяє розвитку особистісних цінностей.

До того ж, впровадження дослідницьких методів у навчальний процес відповідає вимогам сучасної освітньої реформи, зокрема концепції Нової української школи, яка передбачає перехід до діяльнісного підходу. Це орієнтує вчителів на створення умов, де учні можуть розвивати життєві навички, такі як відповідальність, самостійність і здатність до співпраці. Дослідницька діяльність на уроках літературного читання сприяє формуванню таких компетентностей, підвищуючи мотивацію до навчання та сприяючи всебічному розвитку учнів.

Отже, дослідження особливостей організації дослідницької діяльності на уроках літературного читання в початкових класах є актуальним, оскільки воно не лише відповідає освітнім стандартам, а й допомагає молодшим школярам набутти навичок, які стануть основою для їхньої успішної соціалізації та розвитку в умовах сучасного світу.

Стан дослідження проблеми. Проблема організації навчально-дослідницької діяльності учнів має глибоке коріння і не є новою в педагогічній науці. Її різні аспекти вже багато років аналізуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

Наукове осмислення поняття «навчально-дослідницька діяльність» ґрунтується на ідеях таких мислителів, як Конфуцій, Ф. Дістервег, Сократ, Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, В. Сухомлинський та інші. Вони в різні історичні епохи підкреслювали важливість організації навчання, орієнтованого на здобуття учнями нових знань і методів діяльності.

Сутність поняття «навчально-дослідницька діяльність» формується на основі праць, у яких висвітлено структуру та функції навчальної діяльності (В. Буряк, В. Вербицький, Л. Левченко, О. Савченко та ін.), а також специфіку організації навчальної діяльності в початковій школі (Н. Бібік, М. Вашуленко, Т. Довга, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко, А. Цимбалару та ін.).

Значний внесок у розкриття сутності дослідницької діяльності учнів зробили дослідження Т. Байбари, М. Кларіна, С. Омельчука, О. Пометун, О. Савенкова та інших учених, чиї роботи суттєво вплинули на розвиток цього поняття в педагогічній теорії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У межах наукових програм з розвитку початкової освіти акцент робиться на дослідженні ефективних педагогічних технологій та методик, що сприяють формуванню в учнів здатності до самостійної навчальної та дослідницької діяльності.

Ця робота також узгоджується з державними планами і пріоритетами у сфері освіти, які передбачають розвиток дослідницьких навичок у дітей, підвищення якості освітнього процесу та створення умов для реалізації інноваційних підходів у навчанні. Дослідження має на меті виявити та обґрунтувати педагогічні умови, що сприяють організації ефективної дослідницької діяльності молодших школярів, і тому відповідає завданням різних освітніх проектів і наукових досліджень, спрямованих на забезпечення якості початкової освіти і професійного розвитку педагогів у напрямку реалізації концепції НУШ.

Мета дослідження – обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Завдання дослідження:

- на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність основних понять дослідження;
- розкрити вікові особливості організації дослідницької діяльності молодших школярів;
- емпірично дослідити рівень сформованості дослідницьких умінь учнів початкової школи;
- виокремити та проаналізувати організаційно-педагогічні умови організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Об'єкт дослідження – організація дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення наукової літератури, нормативних документів з метою виявлення основних підходів, принципів й особливостей організації дослідницької діяльності молодших

школярів); порівняльний аналіз (для зіставлення різних методик і технологій дослідницької діяльності, що використовуються на уроках літературного читання, а також для оцінки їх ефективності); метод педагогічного спостереження (для безпосереднього вивчення процесу організації дослідницької діяльності на уроках, а також поведінки учнів у процесі дослідження, їхньої активності та зацікавленості); анкетування (для збору даних від учителів і учнів щодо їхнього ставлення до дослідницької діяльності, рівня зацікавленості та труднощів, з якими вони стикаються); метод кількісного і якісного аналізу (для обробки зібраних даних, узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків) тощо.

Ці методи дослідження дозволили отримати комплексне бачення проблеми, систематизувати наявні знання, а також запропонувати ефективні підходи до організації дослідницької діяльності в початковій школі.

Теоретичне значення результатів дослідження. У кваліфікаційній роботі поглиблено наукове розуміння принципів і підходів до організації дослідницької діяльності в початковій школі; систематизовано та розширено знання про методичні та педагогічні умови, що сприяють формуванню дослідницьких навичок у молодших школярів, а також виявлено оптимальні способи впровадження дослідницьких методів на уроках літературного читання.

Результати роботи доповнюють існуючі теоретичні концепції розвитку пізнавальної активності й самостійності дітей молодшого шкільного віку. Вони також сприяють кращому розумінню взаємозв'язку між дослідницькою діяльністю і формуванням ключових компетентностей, передбачених концепцією Нової української школи. Запропоновані підходи та методи можуть стати базою для подальших досліджень у галузі педагогіки початкової освіти, а також слугувати основою для вдосконалення навчальних програм і методичних рекомендацій щодо формування дослідницьких навичок у молодших школярів.

Практичне значення результатів дослідження. Результати роботи надають можливість педагогам інтегрувати елементи дослідницької діяльності у навчальний процес, підвищуючи таким чином зацікавленість школярів у літературі, розвиваючи їхню здатність до критичного мислення, самостійного здобуття знань та аналізу інформації.

На основі результатів дослідження можна розробити практичні завдання, вправи та навчальні матеріали, які сприятимуть розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у рамках уроків літературного читання. Це допоможе не лише урізноманітнити навчальний процес, але й зробити його більш діяльнісно орієнтованим, що відповідає вимогам концепції Нової української школи. Практичні матеріали можуть використовуватися під час підвищення кваліфікації педагогів, а також у програмах методичного супроводу освітнього процесу.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційного дослідження було апробовано під час виступу на засіданні методичної ради Черешенського опорного ліцею Вижицької міської ради Вижицького району Чернівецької області в межах проходження професійної (методично-організаційної) практики.

Структура та обсяг кваліфікаційного дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (86 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 103 с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

1.1. Ретроспективний аналіз проблеми організації дослідницької діяльності в науковій літературі

Оновлені державні освітні стандарти початкової загальної освіти передбачають оволодіння метапредметними результатами, серед яких ключові компетенції, що становлять основу вміння навчатися – базові дослідницькі дії. Виникає потреба у вивченні потенціалу діяльності учнів, спрямованої на самостійне здобуття, дослідження та використання на практиці знань.

Нові вимоги до підготовки учнів постійно розширюються, змінюються та доповнюються. В даний час розвиток здатності до творчого мислення, самостійності у прийнятті рішень, ініціативності є основними завданнями освіти, а оволодіння навичками навчально-дослідницької діяльності, на думку багатьох дослідників, відноситься до ключових навичок, що відображають рівень освіченості - тимчасових школярів.

Незважаючи на те, що визначення «дослідницької діяльності» давалося достатньою кількістю дослідників, необхідно наголосити на відсутності загальноприйнятого формулювання цього терміну.

Поняття «*дослідницька діяльність*» є об'єктом уваги багатьох науковців, оскільки воно відіграє важливу роль у сучасній освітній практиці та є ключовим для розвитку критичного мислення, самостійності та творчих здібностей учнів. У науковій літературі дослідницька діяльність розглядається як форма навчальної діяльності, спрямована на формування в учнів умінь і навичок самостійного пошуку, аналізу та інтерпретації інформації, що сприяє їхньому інтелектуальному та особистісному розвитку.

У епоху античності поняття дослідницької діяльності розвивалося як спосіб пізнання світу через активний, самостійний пошук істини. Античні мислителі не лише закладали основи цього поняття, але й активно

використовували його у своїй педагогічній діяльності, підкреслюючи значення пізнавальної діяльності для розвитку особистості. Одними з перших до цього поняття звернулися такі класики, як Конфуцій, який підкреслював важливість самостійного пізнання.

Сократ є одним з ключових мислителів, який значно вплинув на розуміння дослідницької діяльності. Його діалогічний метод, відомий як *сократівський метод*, полягав у тому, щоб шляхом питань спонукати учнів до самостійного мислення, пошуку істини та виведення власних висновків [85]. У своїх розмовах з учнями Сократ створював ситуації, в яких вони самостійно доходили до істини, розвиваючи при цьому критичне мислення. Такий підхід не лише сприяв усвідомленому засвоєнню знань, але й допомагав учням ставити під сумнів усталені погляди, тобто розвивав навички дослідницької діяльності.

Платон, учень Сократа, також зробив важливий внесок у розвиток ідей дослідницької діяльності. У своїй праці «Держава» Платон описує необхідність розвитку душі та розуму учня через навчання, яке має бути не просто передаванням знань, а пошуком істини, основою для чого є діалектика — мистецтво спору та аналізу. За Платоном, навчання повинне розвивати в учнів здатність до логічного мислення, що є важливою складовою дослідницької діяльності.

Аристотель доповнив античну концепцію дослідницької діяльності, орієнтуючи її на емпіричне пізнання, тобто дослідження шляхом спостереження, аналізу та систематизації фактів. На відміну від свого вчителя Платона, Аристотель вважав, що знання повинні базуватися на конкретних доказах і фактах, що отримані через дослідницьку діяльність. Він розробив методологію, яка стала основою для подальшого розвитку наукового дослідження: класифікація, порівняння, експеримент як спосіб перевірки гіпотез. Завдяки такому підходу дослідницька діяльність перетворилася на більш структурований процес, спрямований на здобуття об'єктивних знань [79].

Епікур також підкреслював значення самостійного дослідження у пізнанні світу, орієнтуючись на розвиток індивідуального мислення, спостереження та емпіричний підхід. Його вчення було спрямоване на здобуття знань, які допомагають людині досягти душевного спокою та щастя. Епікур закликав учнів не сліпо вірити авторитетам, а самостійно досліджувати світ і робити висновки, що також є елементом дослідницької діяльності.

Таким чином, у добу античності дослідницька діяльність розумілася як процес активного, самостійного пізнання, у якому учень поступово доходить до істини через діалог, логічний аналіз та емпіричне дослідження [85]. Античні мислителі заклали фундаментальні принципи дослідницької діяльності, які досі залишаються актуальними в педагогічній практиці й сприяють формуванню критичного мислення та самостійності учнів у навчанні.

У Епоху Середньовіччя поняття дослідницької діяльності розвивалося під значним впливом релігійних доктрин, які обмежували науковий пошук, але водночас зумовлювали розвиток освітніх і дослідницьких практик, зокрема у монастирських школах і пізніше в університетах. Важливо зазначити, що у цей період дослідницька діяльність була підпорядкована релігійній ідеології, а знання здобувалося, головним чином, для розкриття божественного задуму і з метою служіння церкві.

Святі Августин та Фома Аквінський мали великий вплив на освітню думку Середньовіччя. Вони вважали, що розум і віра мають взаємодіяти у процесі пізнання. Зокрема, Святий Августин вбачав у пізнавальній діяльності засіб для розкриття божественних істин і підкреслював важливість внутрішнього дослідження як шляху до пізнання себе та Бога. У його працях акцент робився на самоспогляданні та внутрішній дослідницькій діяльності, яка розглядалася як спосіб духовного розвитку.

Фома Аквінський (Томас Аквінський) прагнув поєднати вчення Аристотеля з християнською теологією, вказуючи на те, що пізнання світу можливе як через божественне одкровення, так і через раціональний розум. Він вважав, що людина здатна пізнавати природний світ через дослідження і

спостереження, але у межах, встановлених вірою. Фома Аквінський також підкреслював важливість логічного аналізу і систематичного підходу в дослідницькій діяльності, що вплинуло на розвиток схоластики як методу наукового пізнання [26].

Схоластика, як центральний метод навчання у Середньовіччі, надавала великого значення логіці та систематичному дослідженню текстів. У схоластичних школах, зокрема в університетах Європи (Париж, Болонья, Оксфорд), навчання базувалося на вивченні та обговоренні релігійних текстів, зокрема Біблії та праць ранніх християнських мислителів, таких як Августин. Схоластичний метод передбачав дослідницьку діяльність у формі диспутів, де учні мали можливість висловлювати свої аргументи і спростовувати тези опонентів, що стимулювало аналітичне мислення і вміння формулювати свої погляди [26].

Роджер Бекон, англійський філософ і учений XIII століття, є видатним представником пізнього Середньовіччя, який значно сприяв розвитку дослідницької діяльності, надаючи перевагу емпіричним методам пізнання. Він виступав за необхідність експерименту та спостереження як засобів здобуття знань, вважаючи, що істина досягається через досвід. Бекон висловлював думку, що освіта повинна виходити за межі схоластичних текстів і включати практичне дослідження природи, що було новаторським для свого часу [23]. Його праця заклала основи для подальшого розвитку наукових методів у пізнішій епохи.

Таким чином, у Середньовіччі дослідницька діяльність була обмеженою через панівну релігійну ідеологію, однак значення самотійного пізнання і пошуку істини не зникало. Вона проявлялася у формах внутрішнього дослідження, логічного аналізу текстів та диспутів. Пізніші представники Середньовіччя, такі як Роджер Бекон, вже намагалися перейти від схоластичної методології до емпіричних методів дослідження, закладаючи основи для розвитку науки у Відродженні.

В епоху Відродження (Ренесансу) поняття дослідницької діяльності отримало новий розвиток та поглиблення, оскільки цей період ознаменувався розквітом інтересу до наукового пізнання, самотійного мислення та пошуку істини через дослідження. Гуманізм як основна філософська течія Відродження сприяв звільненню науки від догматизму і орієнтував дослідників на незалежний пошук знань, спираючись на раціональні методи й емпіричне дослідження [85].

Френсіс Бекон, англійський філософ і основоположник емпіризму, зробив важливий внесок у розвиток методів дослідницької діяльності, зокрема у науковий метод, який передбачав систематичне спостереження, проведення експериментів і індуктивний висновок. Бекон вважав, що пізнання повинно базуватися на даних, отриманих із досвіду, і що справжня наука можлива лише через дослідницький підхід. Його праця «Новий органон» стала однією з перших фундаментальних робіт, де сформульовано основні принципи наукового дослідження, які пізніше вплинули на розвиток дослідницької діяльності в освіті [26].

Мішель де Монтень, французький філософ-гуманіст, у своїх працях також акцентував увагу на самотійності мислення та необхідності критичного підходу до набутих знань. Він підкреслював важливість дослідницького підходу у формуванні особистості, орієнтуючи своїх читачів на незалежний аналіз інформації та самотійне оцінювання фактів. Це також є відображенням дослідницької діяльності як способу самопізнання і розвитку особистості [9].

Таким чином, у період Відродження сформувалося уявлення про дослідницьку діяльність як про процес здобуття знань через раціональне мислення, експеримент, спостереження та аналіз. Педагогіка Відродження переймала ці принципи, формуючи ідею про те, що навчання повинне не просто передавати готові знання, а заохочувати учнів до самотійного дослідження, розвитку допитливості та критичного ставлення до отриманих знань.

Епоха Просвітництва (XVII–XVIII століття) стала періодом активного розвитку науки, філософії і освіти, коли поняття дослідницької діяльності почало набувати сучасного значення. Просвітителі виступали за звільнення науки від релігійного догматизму та надавали пріоритет раціональності, емпіризму і критичному мисленню. Дослідницька діяльність у цей період розумілася як систематичний, логічно обґрунтований пошук знань через спостереження, експеримент і аналіз.

Френсіс Бекон, хоча й жив на межі Ренесансу та Просвітництва, зробив важливий внесок у розвиток поняття дослідницької діяльності, популяризуючи науковий метод. Він вважав, що справжнє знання може бути досягнуте лише через емпіричні дослідження та систематичне спостереження, і закликав до використання індуктивного методу — переходу від конкретного до загального. Його роботи стали основою для подальшого розвитку емпіричних дослідницьких методів і надали поштовх розвитку науки в Просвітництві.

Рене Декарт (Картезій) також мав значний вплив на формування дослідницької діяльності в науці та освіті, наголошуючи на важливості раціонального мислення і сумнівів як основи для дослідження. Його знамените висловлювання «*Cogito, ergo sum*» («Мислю, отже існую») символізує ідею того, що знання починається із сумніву і критичного аналізу [85]. У своїй праці «Міркування про метод» Декарт описав чотири основні правила дослідницької діяльності: сумнів, аналіз, синтез і узагальнення, що стали основою для логічного і методичного підходу до науки.

Джон Локк, англійський філософ і теоретик Просвітництва, значно вплинув на розуміння дослідницької діяльності у сфері людського пізнання. У своїй роботі «Дослід про людське розуміння» він стверджував, що всі знання походять із досвіду і що людський розум на момент народження – це «*tabula rasa*» (чиста дошка) [79]. Дж.Локк обґрунтовував, що знання можна здобути через спостереження і досвід, підкреслюючи важливість дослідницької діяльності як засобу накопичення знань.

Жан-Жак Руссо розвинув поняття дослідницької діяльності у педагогіці, вбачаючи в ній спосіб розвитку особистості дитини. У своїй праці *«Еміль, або про виховання»* Ж.Ж.Руссо закликав педагогів заохочувати дітей до самостійного дослідження та набуття знань через власний досвід, а не просто передавати їм готову інформацію. Педагог вважав, що навчання повинне бути діяльнісно орієнтованим, аби дитина здобувала знання природним чином, досліджуючи навколишній світ і застосовуючи його в реальному житті [30].

Іммануїл Кант, один із ключових філософів Просвітництва, у своїй праці досліджував, як людина сприймає і обробляє інформацію. Кант вважав, що знання – це результат взаємодії чуттєвого досвіду і розуму, де розум відіграє роль активного дослідника, організовуючи й інтерпретуючи дані. Він стверджував, що дослідницька діяльність повинна поєднувати емпіричні дані та критичне мислення для досягнення об'єктивного знання.

Дені Дідро та енциклопедисти, такі як Жан Лерон д'Аламбер, прагнули систематизувати знання, зробити їх доступними та зрозумілими, підкреслюючи роль дослідницької діяльності у відкритті нових істин. Вони працювали над створенням *«Енциклопедії»*, яка мала на меті зібрати всі відомі знання, структуровані й обґрунтовані за допомогою наукового підходу. Енциклопедисти підкреслювали важливість дослідницької діяльності в житті суспільства, орієнтуючи її на розвиток раціонального та освіченого громадянина.

Таким чином, у епоху Просвітництва дослідницька діяльність сприймалася як ключовий метод пізнання, який базувався на раціональному мисленні, експерименті та особистому досвіді. Цей період заклав основи для сучасної науки та освіти, наголошуючи на важливості самостійного мислення, критичного аналізу і прагнення до об'єктивного знання, яке досягається через активну і систематичну дослідницьку діяльність.

У сучасній освіті поняття дослідницької діяльності посідає центральне місце, орієнтуючи навчальний процес на розвиток критичного мислення, самостійності та здатності до застосування знань на практиці. Дослідницька

діяльність розглядається як освітній підхід, який допомагає учням не тільки засвоювати факти, але й ставити запитання, формулювати гіпотези, проводити аналіз, а також робити висновки на основі проведених спостережень і експериментів. Цей процес спрямований на розвиток у школярів та студентів навичок дослідження, творчого підходу та вміння застосовувати знання у розв'язанні реальних проблем.

У роботах А.Савенкова, І.Раєвської докладно вивчаються концептуальні, змістовні, технологічні та управлінські проблеми розвитку дослідницької діяльності учнів [60; 61].

Л.Ромась. підкреслює, що основна особливість дослідження у процесі навчання та виховання – те, що воно є навчальним. Якщо у науці головною метою є отримання нових знань, то в освіті мета дослідницької діяльності – придбання учнями функціонального досвіду дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвиток здатності до дослідницького типу мислення, активізація особистісної позиції учня в освітньому процесі на основі набуття суб'єктивно нових знань (тобто самостійно одержуваних знань, які є новими та особистісно значущими для конкретного учня) [64].

Н.Недодатко зазначає, що на відміну від діяльності вченого, специфіка навчальної дослідницької діяльності полягає в тому, що той, хто навчається, найчастіше здійснює не весь цикл дослідження, а виконує лише окремі його елементи [53].

А.Мешкова виділяє ці елементи як етапи навчального дослідження:

- визначення або усвідомлення мети дослідження;
- встановлення об'єкта вивчення;
- вивчення відомого про об'єкт, його елементи та зв'язки між ними;
- постановка проблеми, що приймається до вирішення, або усвідомлення її;
- визначення предмета дослідження;
- висунення гіпотези;
- побудова плану дослідження;

- здійснення наміченого плану, що коригується по ходу дослідження;
- перевірка гіпотези, зокрема експериментальна, якщо це необхідно;
- визначення значення знайденого рішення обраної проблеми для розуміння об'єкта в цілому; визначення сфер та меж застосування знайденого рішення [48].

О.Костюк також підкреслює, що дослідницька діяльність учнів – діяльність, пов'язана з вирішенням творчої, дослідницької задачі з наперед невідомим рішенням, спрямована на створення уявлень про об'єкт чи явище навколишнього світу. Ця діяльність передбачає наявність основних етапів, характерних для дослідження у науковій сфері: постановку проблеми, вивчення теорії, присвяченої даній проблематиці, підбір методик дослідження та практичне оволодіння ними, збирання власного матеріалу, його аналіз та узагальнення, науковий коментар, власні висновки [32].

На думку М.Коломієць, дослідницька діяльність має три складові, які узгоджуються з факторами розвитку особистості: дослідницька поведінка, дослідницька активність, дослідницька позиція [29].

Дослідницька поведінка – одна з фундаментальних форм взаємодії живих істот із реальним світом, спрямована на його пізнання, сутнісні характеристики діяльності людини.

На думку О.Нікітіна «дослідницька практика дитини – це не просто один із методів навчання, це шлях формування особливого стилю дитячого життя та навчальної діяльності. У його фундаменті – дослідницька поведінка. Вона дозволяє трансформувати навчання у самонавчання, реально запускає механізм саморозвитку» [54].

Дослідницьку діяльність слід, розглядати як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що породжується внаслідок функціонування механізмів пошукової активності та будується на основі дослідницької поведінки. Вона логічно включає мотивуючі чинники дослідницької поведінки і механізми її здійснення.

Дослідницька активність – індивідуальна особливість особистості, що поєднується з дослідницькими здібностями, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення дослідницької діяльності [_____].

Дослідницька активність, вважає Н.Лалак, – це творче ставлення особистості до світу, яке виявляється у мотиваційній готовності та інтелектуальній здатності до пізнання реальності шляхом практичної взаємодії з нею, до самостійної постановки різноманітних дослідницьких цілей, до винаходу нових способів та засобів їх досягнення, до отримання різноманітних, у тому числі несподіваних, непрогнозованих результатів дослідження та їх використання для подальшого пізнання [35].

Дослідницька позиція проявляється та розвивається в ході реалізації дослідницької діяльності [35].

Просто зафіксувати та надати результат дослідження недостатньо – необхідно, щоб учень, можливо, різнобічно усвідомив цей результат і виробив щодо нього власне особистісне ставлення [30].

Формування у школярів спеціальних знань, а також загальних умінь та навичок, необхідних у дослідному пошуку – одне з основних завдань сучасного дослідницького навчання.

У сучасній психолого-педагогічній літературі під умінням розуміється використання учнем наявних знань та навичок для вибору та здійснення прийомів дії відповідно до поставленої мети.

У суспільстві сформованість компетентності як інтегрального якості особистості, що включає психологічні властивості (вольові, мотиваційні, когнітивні, креативні, рефлексивні), систему знань і адекватних їм умінь, стає певною гарантією успішності особистості та її самореалізації [50].

У процесі дослідницької діяльності формуються багато ключових компетенцій учнів: ціннісно-смилова; загальнокультурна; навчально-пізнавальна; інформаційна; комунікативна, соціально-трудова [50].

Дослідницька діяльність як мета передбачає освоєння елементів дослідницької діяльності, таких як:

- пошук інформації на тему дослідження та її вивчення;
- оволодіння методами пізнання (спостереження, експеримент) та конкретними дослідницькими методиками;
- оволодіння процедурами мислення;
- оформлення результатів діяльності.

Для дослідницької роботи дуже важливо сформувати в учнів як навчальні вміння, так і рефлексивні здібності, креативність. Дослідницька діяльність як така є потужним розвиваючим інструментом. Головною метою навчального дослідження є розвиток особистості учня, а не отримання об'єктивно нового результату, як у великій науці [53].

У процесі становлення особистості відбуваються значні зміни в активності дитини. Вони відбиваються з її діяльності. О.Костюк писав: «Коли кажуть, що людина як індивід не відкриває, а лише засвоює вже здобуті знання, це означає лише те, що вона не відкриває їх для людства, але особисто для себе все ж таки має відкрити» [32].

Таким чином, дослідницька діяльність є багатогранним процесом, який об'єднує пошук нових знань, вирішення практичних проблем і розвиток творчого потенціалу, забезпечуючи прогрес науки, техніки, освіти та суспільства в цілому.

1.2. Сутність дослідницької діяльності молодших школярів як основи формування дослідницьких умінь

Нова українська школа – це основна реформа Міністерства освіти і науки, спрямована на створення такого навчального середовища, де учням буде цікаво і комфортно навчатися. Її головна мета – не лише забезпечити учнів знаннями, а й навчити ефективно застосовувати їх у повсякденному житті

Сутність поняття «дослідницька діяльність» у сучасній науці полягає в систематичному, цілеспрямованому процесі отримання нових знань, встановленні закономірностей і вирішенні конкретних проблем. Ця діяльність є ключовим елементом наукового пізнання, спрямованого на розширення меж існуючого знання, перевірку гіпотез і створення нових теорій.

Дослідницька діяльність є невід’ємною складовою наукового пізнання і передбачає активне використання наукових методів, зокрема формулювання гіпотез, спостереження, експериментування, аналізу, узагальнення та критичного осмислення отриманих результатів. Вона охоплює всі етапи наукової роботи — від визначення проблеми до перевірки і впровадження отриманих результатів.

Ця діяльність характеризується багатогранністю: вона може бути спрямована на розв’язання як фундаментальних, так і прикладних завдань. Фундаментальна дослідницька діяльність зосереджується на розширенні меж знання, відкритті нових принципів і закономірностей без негайного практичного застосування. Натомість прикладна дослідницька діяльність орієнтована на практичні потреби суспільства, створення нових технологій, матеріалів або методів.

У сучасному розумінні дослідницька діяльність виходить за межі лише науки і є важливим компонентом освітнього процесу. Вона допомагає формувати у суб’єктів навчання такі якості, як допитливість, критичне мислення, вміння працювати з інформацією та самостійно вирішувати проблеми. Дослідницька діяльність є потужним інструментом розвитку

особистості, оскільки сприяє творчій самореалізації та відкриттю нових можливостей у різних сферах життя.

Сутність поняття «дослідницька діяльність молодшого школяра» полягає у цілеспрямованому і свідомому процесі пізнання, який здійснюється в умовах навчального середовища і спрямований на самостійне або колективне відкриття нових знань, методів чи способів діяльності, доступних для сприйняття дітей молодшого шкільного віку. Ця діяльність є важливою складовою освітнього процесу, що сприяє розвитку в учнів ключових компетентностей, визначених сучасними стандартами освіти, таких як допитливість, критичне мислення, творчість та вміння працювати з інформацією. Дослідницька діяльність молодшого школяра є важливим елементом сучасного освітнього процесу, який сприяє формуванню пізнавальних інтересів, розвитку творчого потенціалу та ключових компетентностей, необхідних для успішного навчання і майбутньої самореалізації в житті.

Концепція Нової української школи (НУШ), як і багатьох сучасних освітніх реформ у світі, надає особливої ваги дослідницькій діяльності. У НУШ передбачено запровадження діяльнісного підходу, де учень є активним учасником навчального процесу, а не пасивним споживачем інформації. В основі цього підходу лежить дослідницька діяльність, яка стимулює учнів до самостійного пошуку відповідей, аналізу даних і вміння критично оцінювати інформацію. Завдання в такому підході побудовані так, щоб учні не отримували готових відповідей, а самостійно розробляли методи розв'язання проблем, висловлювали свої припущення і досліджували можливі варіанти рішень [31].

Педагогічні науковці, такі як Джон Дьюї та Жан Піаже, також значно вплинули на розуміння дослідницької діяльності у сучасній освіті. Джон Дьюї вважав, що освіта повинна базуватися на досвіді і включати активне дослідження, яке формує в учнів навички критичного мислення і розв'язання проблем. Його підхід до освіти як до процесу «навчання через діяльність» став

основою для інтеграції дослідницької діяльності у навчальний процес, зокрема, у вигляді проєктної роботи. Жан Піаже акцентував увагу на важливості самостійного дослідження для розвитку інтелектуальних навичок, обґрунтовуючи це тим, що діти активно будують знання через взаємодію з навколишнім світом, а не просто засвоюють їх від дорослих.

Дослідницька діяльність молодшого школяра — це цілеспрямований пізнавальний процес, у якому учень бере активну участь, прагнучи самостійно або за підтримки педагога здобути нові знання, навички чи способи діяльності. Ця форма навчальної діяльності базується на природній допитливості дитини, її інтересі до навколишнього світу та бажанні досліджувати і відкривати нове. У сучасній освіті дослідницька діяльність молодших школярів розглядається як важливий елемент формування ключових компетентностей, що сприяє розвитку мислення, самостійності, креативності та вміння працювати з інформацією.

На думку Т.Мієр, дослідницька діяльність молодшого школяра — це комплексний процес, що включає активне пізнання світу, пошук нових знань, осмислення інформації та вирішення поставлених проблем. Вона передбачає не лише активну участь учнів у навчальному процесі, але й розвиток спеціальних умінь і формування певних структурних компонентів, які забезпечують ефективність досліджень.

Основними структурними компонентами дослідницької діяльності молодших школярів є наступні:

- мотиваційний компонент (основою для здійснення дослідницької діяльності є інтерес до пізнання. У молодшому шкільному віці важливо формувати мотивацію через цікаві завдання, які викликають емоційний відгук і прагнення дізнатися більше);
- цільовий компонент (учень повинен усвідомлювати мету дослідження, яка може бути як поставлена педагогом, так і самостійно визначена, що допомагає структуровано організувати діяльність і спрямувати зусилля на досягнення конкретного результату);

- операційний (діяльнісний) компонент (охоплює методи, прийоми і способи виконання дослідницьких завдань. Включає планування роботи, вибір інструментів, проведення експериментів чи спостережень, збирання даних);
- аналітичний компонент (передбачає обробку отриманих даних: аналіз, узагальнення, порівняння з попередніми знаннями, виявлення закономірностей);
- рефлексивний компонент (після завершення дослідження школяр оцінює свою діяльність: чи досягнута мета, що вдалося зробити добре, а що можна покращити. Це сприяє формуванню критичного мислення та саморефлексії) [51].

О.Нікітіна виділяє такі компоненти дослідницьких умінь (рис. 1.1.)

Рисунок 1. 1. Компоненти дослідницьких умінь

Існує кілька поглядів на класифікацію дослідницьких умінь та навичок.

У педагогічному словнику поняття «дослідницькі вміння» трактується так «свідоме володіння сукупністю операцій, що є способами здійснення розумових та практичних дій (у тому числі творчих дослідницьких дій), що становлять дослідницьку діяльність, успішність формування та виконання яких залежить від набутих умінь» [72] .

Для успішної дослідницької діяльності школяр повинен володіти певними дослідницькими вміннями, які можна поділити на такі групи:

- уміння спостерігати (спостереження є базовим дослідницьким умінням. Учень повинен уміти помічати важливі деталі, фіксувати зміни та явища, які відбуваються навколо нього);
- уміння формулювати запитання (школяр повинен уміти ставити запитання, які спонукають до дослідження. Це можуть бути запитання типу: «Чому?», «Як?», «Що станеться, якщо...?»);
- уміння висувати гіпотези (на основі спостережень діти навчаються формулювати припущення, які можуть бути перевірені під час дослідження);
- уміння планувати (планування охоплює визначення послідовності дій для досягнення мети, вибір необхідних інструментів чи матеріалів, розподіл часу);
- уміння виконувати експериментальні дії (включає практичну частину дослідження: проведення дослідів, спроб і перевірок. Для цього важливо дотримуватися інструкцій і правил безпеки);
- уміння аналізувати та узагальнювати (на завершальних етапах діти навчаються інтерпретувати результати, співвідносити їх із гіпотезою, робити висновки);
- уміння презентувати результати (важливо, щоб школяр умів доступно та зрозуміло представити результати свого дослідження, наприклад, у формі розповіді, малюнка, таблиці чи презентації).

Н.Семенова запропонувала класифікувати вміння та навички, необхідні учню для здійснення дослідницької діяльності, на чотири основні блоки:

- пошукові вміння (включають навички вибору теми дослідження, виявлення проблеми, формулювання мети та завдань дослідження, вибору та застосування методів, а також пошуку й опрацювання інформації);

- інформаційні вміння (охоплюють уміння працювати з джерелами інформації, аналізувати текст, виділяти ключові моменти, структурувати матеріал (визначати абзаци, розділи, параграфи), оперувати термінами та поняттями, будувати логіку викладу, конспектувати, знаходити цитати, складати аргументи та формулювати висновки);
- організаційні вміння (передбачають здатність організовувати робоче місце, планувати роботу, а також ефективно використовувати ресурси бібліотеки, комп'ютерного класу чи інших установ);
- презентаційні вміння (полягають у здатності обирати форми представлення результатів, формулювати доповіді відповідно до вимог, відповідати на запитання аудиторії та враховувати мовні аспекти виступу);
- оціночні вміння (включають уміння аналізувати свою роботу, визначати її сильні та слабкі сторони, оцінювати дослідження інших, аргументовано формулювати судження та надавати рекомендації [70].

Загалом, дослідницькі вміння визначають когнітивні здібності учня, такі як концентрація уваги, осмислення, запам'ятовування, порівняння, систематизація та моделювання. Ці здібності ґрунтуються на логічних операціях, таких як аналіз, узагальнення, абстрагування, зіставлення й структурування. Кожне вміння, у свою чергу, можна розкласти на простіші елементи, наприклад, уміння структурувати матеріал передбачає зіставлення понять, виділення спільних ознак і їх об'єднання на цій основі.

У контексті особистісно-орієнтованої парадигми освіти готовність до діяльності можна подати як «освітню компетенцію, яку характеризують як сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок та досвіду діяльності учня, необхідну для здійснення особистісно та соціально значущої продуктивної діяльності по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності» [73].

Дослідницькі уміння сприяють не лише розв'язанню навчальних завдань, але й формують у молодших школярів важливі життєві компетентності. Учні вчаться працювати з інформацією, розвивають логічне та критичне мислення, розширюють свій світогляд. Завдяки таким умінням вони стають більш самостійними, ініціативними та впевненими у своїх силах.

Важливість дослідницької діяльності для молодших школярів зумовлена її ключовою роллю у формуванні пізнавальних, інтелектуальних та особистісних якостей, які є основою для всебічного розвитку дитини і підготовки до подальшого навчання та життя в сучасному суспільстві. Цей вид діяльності має багатогранний вплив, охоплюючи різні аспекти навчання та виховання.

Дослідницька діяльність пробуджує природну цікавість дітей до навколишнього світу, що є важливим мотиватором для навчання. Вона сприяє формуванню стійкого інтересу до пізнання нового, допомагаючи учням сприймати навчання як захопливий і корисний процес. Через пошук відповідей на цікаві запитання діти розвивають бажання ставити нові, що забезпечує безперервність їхнього пізнавального розвитку.

Дослідницька діяльність вчить дітей мислити аналітично: оцінювати інформацію, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Ці навички є необхідними у сучасному інформаційному суспільстві, де важливо вміти орієнтуватися в потоці інформації та знаходити істотні факти.

Дослідницька діяльність формує конкретні навички, які є важливими для подальшого навчання і роботи. Діти вчаться ставити запитання, формулювати гіпотези, проводити спостереження та експерименти, аналізувати результати і представляти свої висновки. Ці вміння є основою для ефективного навчання у старших класах і для використання в житті.

Участь у дослідницькій діяльності стимулює творче мислення, оскільки учні шукають нові способи розв'язання завдань, пропонують власні ідеї, експериментують і знаходять нестандартні рішення. Це сприяє формуванню здатності до інновацій та відкритості до нового.

Дослідницькі завдання часто виконуються у групах, що вчить дітей взаємодіяти, слухати одне одного, розподіляти обов'язки, враховувати думки інших і досягати спільних цілей. Це допомагає розвивати комунікативні навички та соціальну компетентність.

Дослідницька діяльність моделює реальні життєві ситуації, в яких необхідно вирішувати завдання, аналізувати проблеми, приймати рішення та презентувати результати. Це сприяє підготовці учнів до вирішення практичних завдань у майбутньому.

Участь у дослідженнях дає дітям відчуття успіху, особливо коли вони досягають поставленої мети. Це зміцнює їхню віру у власні сили, формує позитивне ставлення до навчання і стимулює прагнення досягати нових вершин.

Дослідницька діяльність дає можливість враховувати індивідуальні особливості учнів – їхні інтереси, здібності, темп роботи. Це сприяє розвитку сильних сторін кожної дитини і допомагає виявляти їхній потенціал.

Отже, дослідницька діяльність є важливою складовою навчального процесу, оскільки вона сприяє всебічному розвитку особистості молодшого школяра, забезпечуючи формування знань, умінь і навичок, які необхідні для успішної адаптації в суспільстві та реалізації в подальшому житті.

Сучасна методика дослідницького навчання часто використовує такі технології, як проєктне навчання, проблемно-орієнтоване навчання та інтегровані уроки, що сприяють розвитку в учнів навичок дослідження і співпраці. У рамках проєктного навчання учні виконують довготривалі завдання, де самі планують дослідницький процес, розподіляють обов'язки в команді, збирають і аналізують інформацію, що дозволяє їм набути практичних навичок і побачити результат своєї роботи.

Технології STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) широко застосовуються у сучасній освіті для стимулювання дослідницької діяльності. STEAM-підхід дозволяє учням поєднувати знання з різних дисциплін у вирішенні реальних проблем, наприклад, у роботі над

інженерними проєктами, створенні наукових прототипів, аналізі екологічних проблем чи проведенні соціологічних досліджень. Використання STEAM-методів сприяє формуванню в учнів наукового мислення, здатності до експериментальної діяльності і творчого підходу.

Сучасні цифрові технології також сприяють розвитку дослідницької діяльності, дозволяючи учням доступ до великих масивів даних, використання віртуальних лабораторій, програмного забезпечення для моделювання та симуляцій. Такі інструменти розширюють можливості для проведення досліджень, дозволяють учням на практиці вивчати складні явища і перевіряти свої гіпотези в умовах, максимально наближених до реальних.

Розвиток компетентнісного підходу в освіті також робить акцент на важливості дослідницької діяльності, адже вміння критично мислити, проводити дослідження і застосовувати знання на практиці є ключовими компетентностями для життя у сучасному світі. У результаті такої діяльності учні набувають навичок аналітичного мислення, планування, комунікації, співпраці і самостійного прийняття рішень.

Таким чином, у сучасній освіті дослідницька діяльність є не просто формою роботи, а важливим підходом до навчання, який орієнтований на розвиток усіх сторін особистості учня. Вона забезпечує інтеграцію знань з різних дисциплін, навчає дітей самостійно опановувати нову інформацію, вміти ставити і вирішувати проблеми, готуючи їх до успішної адаптації та самореалізації в сучасному суспільстві.

Учитель відіграє ключову роль у формуванні дослідницьких умінь молодших школярів, виступаючи не як джерело знань, а як наставник, який створює умови для самостійного пізнання. Він допомагає визначити мету, спрямовує учня на різних етапах дослідження, але залишає йому достатньо свободи для самостійних висновків.

Таким чином, дослідницька діяльність молодших школярів — це багатогранний процес, який базується на структурних компонентах і дослідницьких вміннях. Ця діяльність сприяє не лише розвитку пізнавальних

здібностей дитини, але й формуванню важливих особистісних якостей, які є основою для подальшого успішного навчання і соціалізації.

1.3. Вікові особливості організації дослідницької діяльності учнів молодшого шкільного віку

У сучасному суспільстві навчання викликає великий інтерес. В основі оволодіння навчальним матеріалом лежить пізнавальний інтерес. Він є постійним елементом навчальної діяльності тільки в тому випадку, коли створюються умови для постановки експериментів та проведення спостережень, на основі яких учні роблять самостійно висновки. Навчальний процес має широкі можливості для розвитку навичок і дослідницьких умінь учнів початкової школи. Також враховуються психологічні особливості молодших школярів, серед яких:

- словесно-логічне мислення, довільна увага, писемна мова, довільна смислова пам'ять, аналіз, мислення є центральними психологічними новоутвореннями, що формуються на даному рівні освіти;
- формування стійкої системи навчально-пізнавальних мотивів та особистісного змісту навчання, як основи розвитку цілеспрямованої та вмотивованої активності учнів.

Молодший школяр – це дитина віком з 6-7 років до 10-11 років, яка розпочинає свій шлях до освіти. У цьому віці провідною діяльністю є навчальна. Цей період у психології займає значне місце внаслідок того, що цей період є новим у психологічному розвитку людини. Найважливішою характеристикою молодшого школяра є його цікавість. Особливістю психічно здорової дитини є її пізнавальна активність [32].

На час вступу до школи дитина вже і фізично, і психологічно готова до навчання, підготовлена до нового важливого періоду свого життя, до виконання різноманітних вимог, які пред'являє йому школа. Дитина психологічно готова до шкільного навчання передусім об'єктивно, тобто має

необхідний для початку навчання рівень психічного розвитку. У дитини у цей час добре розвинені такі якості, як допитливість, увага та пам'ять. Це, безперечно, найважливіші якості для якихось власних відкриттів, практичних та дослідницьких робіт, з якими вона зустрінеться у школі. Увага учня вже відносно тривала і стійка, і це виразно проявляється в іграх, на заняттях малюванням, ліплення, елементарного конструювання і, нарешті, у своїх дослідженнях. Дитина набула деякого досвіду управління своєю увагою, самостійної її організації.

Пам'ять молодшого школяра також досить розвинена – він легко і міцно запам'ятовує те, що особливо вражає, що безпосередньо пов'язано з його інтересами. Це допоможе йому і в практичних роботах, тобто поки дитина остаточно не переконається в досягненні своєї мети, вона не відступить. Саме так відбуваються відкриття.

Відносно добре розвинена у дитини наочно образна пам'ять, але є всі передумови щодо розвитку і словесно-логічної пам'яті. Підвищується ефективність осмисленого запам'ятовування. Мова дитини на час вступу до школи вже досить розвинена. Вона певною мірою граматично правильна, виразна. Тобто дитина вже може узагальнювати, порівнювати та робити якісь висновки, доводити свою точку зору [32].

Звідси видно, що можливості дітей на час вступу до школи досить великі, щоб розпочинати систематичне формування дослідницьких умінь. Діти до часу вступу до школи вже володіють деякою наполегливістю, можуть ставити перед собою більш віддалені цілі та досягати їх (хоча частіше не доводять справи до кінця), роблять перші спроби оцінювати вчинки з позицій їхньої суспільної значущості, їм властиві перші прояви почуття обов'язку та відповідальності [32].

Оволодіти системою практичних та розумових умінь, які забезпечать сприйняття і переробку отриманої інформації, співвідношення її з певною ситуацією, в якій необхідно застосувати цю інформацію означає сформувати вміння [33].

Виходячи з вище сказаного, основною метою у початковій школі є створення умов для формування дослідницьких умінь з урахуванням психологічних особливостей дитини. Для формування дослідницьких умінь необхідно знати вікові особливості розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, а саме: сприйняття, уяви, уваги, пам'яті та мислення. Охарактеризуємо пізнавальні процеси, властиві молодшим школярів.

На думку Т. Мієр, сприйняття – це пізнавальний процес, що у повному відображенні предметів, подій та ситуацій. Це явище є основою пізнання світу. Основою пізнання є безпосереднє сприйняття навколишньої дійсності. Можна виділити два типи сприйняття:

- 1) Описовий. Діти, яким властивий описовий тип, орієнтовані фактичний матеріал. Вони можуть дослівно переказати текст, але не розуміти його зміст;
- 2) Пояснювальний. Діти, які переважають пояснювальний тип сприйняття, у пошуках сенсу твору, можуть запам'ятати його суть [51].

У молодшому шкільному віці мислення переходить від наочно-образного до словесно-логічного, оскільки спирається на наочні образи та уявлення. На думку О. Савченко, розумова діяльність реалізується за допомогою розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та конкретизації [67].

Як свідчить Н. Лягло, уява – це пізнавальний процес перетворення уявлень, які відбивають реальну дійсність і на цій основі створення нових уявлень. За ступенем довільності розрізняють довільну та мимовільну уяву. У своїй основі мимовільною мірою вважається діяльність уяви, що розгортається в напівсонному стані. Саме мимовільна уява найбільш яскраво виражена у молодшому шкільному віці, оскільки дітям важко переключитися від образів, створених ними раніше та обумовлених їх життєвим досвідом. На думку О. Фоміна, довільне уяву у житті займає більше значення. Цей вид уяви з'являється тоді, коли перед людиною стоїть завдання створення певних образів, що контролюються і спрямовуються самою людиною [80].

Відповідно до Л.Якушева, увага молодших школярів мимовільна і обмежена обсягом. Тому процес навчання підпорядкований розвитку культури уваги. На думку вченого, у дітей на основі мимовільної уваги поступово розвивається довільна увага. Навчання у школі вимагає від дитини постійних вправ у довільній увазі та вольових зусиль для зосередження. Довільна увага розвивається разом із мотивацією вчення, почуттям відповідальності за свої успіхи.

Дитяча увага, за твердженням О.Костюка, керується інтересом, і тому причиною неуважності дитини є розбіжність власного інтересу і занять, які пропонує вчитель.

На думку Л.Сущенко, пам'ять – це форма психічного відображення минулого через запам'ятовування та збереження з подальшим відтворенням раніше сприйнятого [75].

Як вважає Н.Семенова, пам'ять полягає у запам'ятовуванні, охороні та відтворенні того, що було в минулому досвіді дитини. Діти по-різному запам'ятовують та відтворюють матеріал. Існують різні види пам'яті:

- словесно-логічна пам'ять відображається у запам'ятовуванні та відтворенні теоретичного матеріалу;
- образна пам'ять сильно пов'язана з уявою, адже діти по-різному переказують зміст прочитаних книг, згадують, що було на екскурсіях тощо [70].

У процесі навчання у школі для дитини важливі усі види пам'яті. Тому дуже важливо знати, яка пам'ять у дитини розвинена слабше, щоб надалі розвивати її. «Педагог, який хоче щось міцно зафіксувати у дитячій пам'яті, – писав К.Д.Ушинський, – повинен подбати про те, щоб якомога більше органів чуття дітей: очі, вуха, голос, почуття м'язових рухів і навіть, якщо можливо, нюх та смак – взяли участь в акті запам'ятовування» [66].

У молодшому шкільному віці діти повинні самі шукати, добувати інформацію, дізнаватися щось нове, досліджувати. З психологічної погляду цей вік переважно сприятливий для формування дослідницьких умінь.

Як зазначає А.Савенков, у школі протягом уже багатьох років протистоять одна одній дві форми навчання: традиційне та дослідницьке. Як і раніше традиційне навчання ґрунтується не на творчих методах самостійного дослідницького пошуку, а на самовідтворенні у діяльності, яка спрямована на оволодіння готовими знаннями. Внаслідок такого навчання школяр втрачає одну з найважливіших характеристик дослідницької поведінки – пошукову активність. У результаті дитина втрачає допитливість, здатність мислити самій, що робить процеси самоосвіти та саморозвитку неможливими. Тому педагог повинен ставити перед собою освітню задачу, яка полягає у підготовці учнів до дослідницької діяльності та у навчанні навичок і вмінь дослідницького пошуку.

Щоб дослідницька діяльність успішно реалізувалася, необхідна присутність у суб'єкта діяльності особливої особистісної освіти, а саме дослідницьких здібностей.

Школа має забезпечити засвоєння учнями різних способів пізнавальної діяльності, які мають сприяти особистісному саморозвитку. Вчителю необхідно створити дидактичні умови для залучення дітей молодшого шкільного віку до діяльної пізнавальної роботи, застосування у навчанні дослідницьких методів, де разом із засвоєнням знань у дітей формуються і навички практичної діяльності [65].

На думку А.Савенкова, формування дослідницьких умінь молодших школярів здійснюється у 4 етапи, що відповідає 4 рокам навчання у початковій школі. На кожному з етапів враховано вікові можливості учнів.

Перший етап відповідає 1 класу. Один із найважливіших етапів, закладання фундаменту знань у діяльності учня. Тут розвиток дослідницьких умінь необхідно розпочинати з тренінгу, який є пропедевтикою до проведення досліджень у наступних класах. У 1 класі під час уроків потрібно застосовувати завдання, створені для аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, узагальнення тощо. Головною метою цього етапу є активізація пізнавальної дослідницької діяльності учнів. Рекомендується використання:

загадок, ребусів, завдань-жартів, логічних завдань та завдань на розвиток творчих здібностей; ігрові моменти із запровадженням у хід уроку казкових героїв (допоможи поставити запитання, вивчити, розглянути, дослідити, описати тощо).

Робота у другому класі (на другому етапі) спрямована на знайомство з теоретичними основами, знайомство з колективною роботою за планом, на уроках все частіше використовуються проблемні методи, де учні, застосовують різні джерела пошуку, знаходять потрібну інформацію.

На третьому етапі (у 3 класі) учні продовжують та узагальнюють теорію дослідження, автоматизують уміння працювати у колективі, відкриваються нові форми роботи – самостійна, індивідуальна, діти зможуть застосовувати отримані знання та вміння під час виконання короткочасних проєктів.

Четвертий заключний етап, у 4 класі вся увага спрямується на удосконалення вміння працювати з інформацією, проведення довгострокового дослідження.

Отже, можемо дійти висновку, що молодший шкільний вік сприятливий період залучення учнів до навчально-дослідницької діяльності. У розвитку дослідницьких умінь молодших школярів важливу роль відіграють:

- психологічні та вікові особливості розвитку пізнавальних процесів молодших школярів;
- вірний підбір учителем допоміжних засобів (методів, прийомів роботи тощо) відповідно до того чи іншого етапу сформованості певних дослідницьких умінь;
- самостійна діяльність школярів протягом усього дослідження, що включає проведення необхідних пізнавальних дій.

Психологічні особливості організації дослідницької діяльності учнів молодшого шкільного віку базуються на вікових характеристиках їхнього мислення, емоційної сфери, уваги, пам'яті, а також мотивації до навчання. У цьому віці діти відрізняються природною допитливістю, активною уявою та прагненням до пізнання, що створює сприятливі умови для залучення їх до

дослідницької діяльності. Водночас їхній розвиток характеризується низьким рівнем самостійності, нестійкістю уваги та емоційною чутливістю, що вимагає особливої уваги до організації цієї діяльності.

Емоційна чутливість дітей молодшого шкільного віку проявляється у яскравій реакції на успіхи та невдачі. Тому важливо створювати позитивну атмосферу під час досліджень, акцентуючи увагу на досягненнях учнів і заохочуючи їх до подальшої роботи. Підтримка педагога відіграє ключову роль у формуванні впевненості в собі та готовності долати труднощі.

Соціальна потреба у взаємодії спонукає дітей до участі у групових і парних формах дослідницької роботи. Це дозволяє не лише підвищити мотивацію, але й розвивати комунікативні та організаційні навички. Учитель у цьому процесі виступає як наставник, який підтримує ініціативу учнів, спрямовує їхню діяльність і створює умови для самостійності.

Таким чином, організація дослідницької діяльності молодших школярів вимагає врахування їхніх вікових психологічних особливостей, таких як допитливість, образне мислення, емоційність і потреба у підтримці. Компетентно організована дослідницька діяльність сприяє розвитку пізнавальних і творчих здібностей дітей, формує вміння працювати з інформацією та розв'язувати проблеми, закладаючи основи для їхнього подальшого навчання і розвитку.

1.4. Дидактичні можливості уроків літературного читання в організації дослідницької діяльності учнів початкової школи

Дидактичні можливості уроків літературного читання в організації дослідницької діяльності учнів початкової школи є важливим аспектом сучасного освітнього процесу, який сприяє формуванню ключових компетентностей молодших школярів. Урахування нормативних документів, таких як Державний стандарт початкової освіти та Концепція Нової української школи, є основою для ефективної організації дослідницької діяльності. Ці документи визначають напрямки розвитку освіти, зокрема акцентують увагу на формуванні в учнів навичок критичного мислення, самостійності, здатності до пошуку і використання інформації.

Організація дослідницької діяльності у Концепції Нової української школи є ключовим аспектом, який сприяє формуванню сучасної освітньої моделі, орієнтованої на розвиток компетентностей, необхідних для життя у 21 столітті. Концепція підкреслює важливість активної участі учнів у навчальному процесі, де дослідницька діяльність виступає інструментом для розвитку самостійності, критичного мислення, творчих здібностей та здатності до аналізу і вирішення проблем. Ця діяльність дозволяє інтегрувати знання з різних предметних галузей, розвивати вміння шукати, аналізувати, узагальнювати інформацію та застосовувати її на практиці [31].

Дослідницька діяльність в умовах Нової української школи сприяє формуванню у дітей інтересу до навчання, залучає їх до творчих і практичних завдань, стимулює співпрацю у групах і сприяє усвідомленню значущості отриманих знань. Учні вчаться ставити запитання, формулювати гіпотези, планувати свою роботу, проводити експерименти та презентувати результати. Важливу роль у цьому процесі відіграє учитель, який стає фасилітатором, допомагаючи учням організувати їхню діяльність, спрямовуючи їхні зусилля та підтримуючи ініціативу.

Таким чином, дослідницька діяльність у межах Концепції Нової української школи забезпечує не лише якісне засвоєння знань, але й

підготовку учнів до реального життя. Вона сприяє розвитку самостійного мислення, творчого потенціалу та здатності ефективно взаємодіяти у сучасному динамічному світі.

Державний стандарт початкової освіти визначає стратегічні напрями розвитку навчального процесу, включаючи організацію дослідницької діяльності молодших школярів. У документі закладено принципи діяльнісного та компетентнісного підходів, які сприяють активній участі учнів у пізнавальному процесі та формуванню їхніх ключових компетентностей. Дослідницька діяльність розглядається як важливий інструмент розвитку самостійності, критичного мислення, творчих здібностей та вміння працювати з інформацією [24].

У стандарті підкреслено важливість інтеграції знань з різних освітніх галузей, таких як мовно-літературна, природнича, математична, технологічна. Це дозволяє учням бачити взаємозв'язки між предметами, застосовувати знання у практичних ситуаціях і розвивати системне мислення. Учні залучаються до різноманітних видів діяльності, таких як спостереження, експерименти, аналіз текстів, робота з таблицями та схемами, виконання проєктів. Такі форми роботи формують навички пошуку, аналізу та презентації інформації.

Державний стандарт початкової освіти також акцентує увагу на ролі вчителя як фасилітатора, який створює умови для дослідницької діяльності, підтримує ініціативу учнів і спрямовує їх на самостійне вирішення навчальних завдань. Особлива увага приділяється формуванню навичок співпраці через групову роботу, обговорення, спільні проєкти. Це розвиває комунікативні компетентності, вміння працювати в команді та відповідальність.

Дослідницька діяльність, як передбачено у Державному стандарті, спрямована на розвиток у дітей умінь ставити запитання, формулювати гіпотези, аналізувати результати, робити висновки та презентувати їх. Це забезпечує не лише ефективне засвоєння навчального матеріалу, але й формування базових навичок, які будуть корисними у майбутньому навчанні

та реальному житті. Таким чином, стандарт визначає дослідницьку діяльність як невід'ємну складову сучасної початкової освіти, спрямовану на всебічний розвиток дитини [24].

Дитяча література як основа для організації дослідницької діяльності молодших школярів має величезний потенціал завдяки своїй змістовій, емоційній і пізнавальній насиченості. Художні тексти, створені для дітей, не лише знайомлять їх із культурними, моральними і соціальними цінностями, але й стимулюють активне мислення, творчу уяву та допитливість, що є основою для дослідницької діяльності.

Дитяча література має інтригуючий сюжет і багатогранних персонажів, які спонукають дітей замислюватися над причинами і наслідками дій героїв. Це відкриває можливості для аналізу, порівняння, побудови гіпотез, тобто для розв'язання завдань дослідницького характеру. Наприклад, діти можуть досліджувати, як змінюються герої під впливом певних подій, або з'ясовувати, чому персонаж обрав той чи інший шлях.

Підняті у дитячій літературі, часто є міждисциплінарними. Вони пов'язані з природознавством, історією, культурою, етикою, що дозволяє організовувати інтегровані дослідження. Наприклад, читаючи твори про природу, учні можуть досліджувати особливості тварин чи рослин, описаних у тексті, або порівнювати описані явища з реальними.

Дитяча література стимулює розвиток уяви і творчого мислення, адже часто має фантастичні елементи, казкові сюжети, що відкривають можливості для вигадкування альтернативних кінцівок, створення власних історій чи малюнків. Це є важливим аспектом дослідницької діяльності, спрямованої на пошук нових ідей та форм їхньої реалізації.

А також, емоційна насиченість дитячих текстів сприяє глибшому залученню дітей у процес читання і дослідження. Емоції, які викликають герої чи події, спонукають дітей ставити запитання, замислюватися над проблемами, порушеними у тексті, і шукати відповіді, що є сутністю дослідницької діяльності.

Дитяча література розвиває навички роботи з текстом. Учні вчаться виділяти головну думку, аналізувати структуру, знаходити підтекст, порівнювати художній опис із власними спостереженнями. Це формує їхню здатність до аналізу і синтезу інформації, що є ключовими для дослідницької діяльності.

Відповідно, дидактичні можливості уроків літературного читання в організації дослідницької діяльності учнів початкової школи зумовлені специфікою цього предмета, який має значний потенціал для розвитку пізнавальної активності, критичного мислення та творчих здібностей молодших школярів. Літературне читання не лише знайомить учнів з художніми текстами, але й створює умови для інтеграції різних видів діяльності, що сприяє формуванню дослідницьких навичок.

Тексти літературного читання пропонують багатий зміст для дослідницького аналізу. Учні можуть досліджувати характери персонажів, мотиви їхніх вчинків, порівнювати події в текстах з реальними життєвими ситуаціями. Це сприяє розвитку навичок аналізу, синтезу, узагальнення та формулювання висновків. Наприклад, під час читання казок школярі можуть досліджувати моральні уроки, закладені в тексті, або шукати подібності між героями різних творів.

Уроки літературного читання дозволяють організувати проєктну діяльність, яка є ефективною формою дослідницької роботи. Наприклад, учні можуть створювати проєкти на основі прочитаних текстів, досліджуючи традиції, культуру чи історичний контекст, зображений у творі. Проєкти також можуть включати пошук інформації про автора, аналіз ілюстрацій до творів чи створення власних версій історії.

Робота з текстами сприяє розвитку інформаційних навичок. Учні навчаються знаходити головну ідею тексту, виділяти ключові думки, аналізувати структуру твору. Це формує вміння працювати з інформацією, що є основою дослідницької діяльності. Наприклад, у процесі вивчення байок

можна дослідити, які життєві ситуації лягли в основу кожної історії, і зіставити їх із сучасністю.

Уроки літературного читання мають великий потенціал для розвитку творчого мислення. Учні можуть створювати продовження текстів, переробляти сюжети або вигадувати альтернативні кінцівки. Така діяльність стимулює креативність і водночас вчить знаходити логічні зв'язки між подіями та створювати нові сюжетні лінії.

Літературне читання дозволяє включити інтегровані дослідницькі завдання. Наприклад, під час читання текстів про природу учні можуть проводити спостереження за реальними природними явищами, порівнюючи їх із описаними у творі. Такий підхід сприяє формуванню міждисциплінарного мислення.

Також уроки літературного читання сприяють розвитку комунікативних навичок. Дискусії, обговорення текстів, спільне виконання завдань допомагають учням вчитися аргументувати свою думку, ставити запитання та шукати на них відповіді. Це створює умови для співпраці та формування соціальної компетентності, що є важливим елементом дослідницької діяльності.

Отже, уроки літературного читання мають значні дидактичні можливості для організації дослідницької діяльності учнів початкової школи. Вони сприяють формуванню ключових компетентностей, розвитку пізнавальних і творчих здібностей, а також інтеграції знань із різних галузей, що робить процес навчання більш цікавим, ефективним і практично орієнтованим.

Аналіз підручників з літературного читання є важливим для розуміння їхнього потенціалу в організації дослідницької діяльності учнів, оскільки саме підручники є основним джерелом навчального матеріалу, який використовується у початковій школі. Вони визначають зміст і структуру уроків, пропонуючи тексти, завдання та вправи, що формують базові уміння і компетентності молодших школярів. Саме тому нами було проаналізовано

зміст підручників з літературного читання. Нами були обрані підручники, розроблені відповідно до чинної програми колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко [76], а саме підручник «Українська мова та читання» для 3 класу (автори Богданець-Білокаленко та Шумейко), підручник «Українська мова та читання» для 3 класу (автор О. Савченко), підручник «Українська мова та читання» для 3 класу автором якого є О. В. Вашуленко [8; 13; 68].

Наведемо приклади завдань, вміщених у підручники різних авторів відповідно до важливості формування основних дослідницьких умінь молодших школярів (які були проаналізовані нами у попередньому розділі), а саме: пошукові вміння, інформаційні вміння, організаційні вміння, презентаційні вміння, оціночні вміння.

Відповідно, для розвитку дослідницьких умінь молодших школярів у підручниках вміщені наступні завдання.

Приклади завдань на формування пошукових умінь:

- до твору «Дім, де живуть книжки» запропоновано учням завдання дослідити, які бібліотеки є у їхньому місті чи селі, записати їхні назви та знайти інформацію про одну з них [8];
- до твору «Як з'явилася друкована книга» автором запропоновано знайти інформацію про перші друковані книги у світі та порівняти їх із сучасними виданнями [68].

Такі завдання вчать учнів шукати інформацію в довідкових джерелах, бібліотеках або в Інтернеті, розширюючи їхнє уявлення про культурні інституції.

Приклади завдань на формування інформаційних умінь:

- у одному із завдань до тексту «Наша мова» учнів просять виписати слова, які прийшли в українську мову з інших мов, та пояснити їх значення [68];
- до оповідання «Що найважче журавлям» (В. Сухомлинський) учням пропонується створити таблицю з інформацією про маршрут

перельотів журавлів, використовуючи додаткові джерела (карти, довідники) [13].

Такі завдання спрямовані на розвиток здатності аналізувати текст і джерела інформації, виділяти ключові слова та працювати з довідковою літературою, структурувати дані у зручній формі.

Приклади завдань на формування організаційних умінь:

до тексту «Азбука, що завоювала світ» автором підручника пропонується завдання організувати групову роботу для дослідження теми про використання шрифту Брайля у сучасному світі [13];

до тексту «Медіавіконце: Музей книги і друкарства» учні повинні організувати віртуальну екскурсію по музею, використовуючи запропонований сайт [68];

до тексту «Дивовижні пригоди в лісовій школі» (В.Нестайко) учні організовують групову роботу, розподіляючи між собою завдання: одні описують героїв, інші складають план твору [8].

Завдання такого типу допомагають учням навчитися планувати свою роботу в команді, розподіляти ролі, організовувати спільний збір інформації та координувати діяльність.

Приклади завдань на формування презентаційних умінь:

- до вірша «Осінь пожежа» учням запропоновано створити власну презентацію на тему осінніх змін у природі, використовуючи вірш як основу [13];
- завдання створити колаж на тему «Моя улюблена книга» і представити його перед класом [68];
- до тексту «Тиждень книжки» учням пропонується створити плакат або презентацію про значення книг у житті людини, використовуючи текст як основу [8].

Завдання такого типу розвивають вміння презентувати свої ідеї, створювати ілюстрації, структурувати виступ і виступати перед аудиторією.

Приклади завдань на формування оціночних умінь:

- до тексту «Любіть книжку!» учнів просять оцінити поведінку Василька, скласти список його помилок і запропонувати рекомендації для кращого поводження з книгами [8];
- до оповідання «Спляча книга» пропонується обговорити, чому книгу більше не читають, і скласти рекомендації, як знову зробити її популярною [68];
- до оповідання «Ображена книжка» учням пропонується оцінити поведінку героїв, визначити їхні помилки та скласти рекомендації, як уникнути подібних ситуацій [13].

Завдання такого типу сприяють розвитку здатності до критичного аналізу, формулювання суджень і пропозицій, аргументації власної точки зору.

Отже, аналіз підручників з літературного читання є необхідним для забезпечення ефективного освітнього процесу. Він допомагає виявити їхній потенціал щодо розвитку у школярів пізнавальної активності, самостійності та здатності до творчої й дослідницької діяльності, що є важливими компонентами сучасного навчання.

Підручники з літературного читання містять різноманітні тексти, які стимулюють уяву, розвивають критичне мислення і спонукають до аналізу. Завдяки завданням дослідницького характеру учні мають можливість не лише засвоювати знання, а й здобувати їх самостійно, формуючи при цьому такі навички, як пошук і опрацювання інформації, постановка запитань, робота в команді, планування та презентація результатів. Аналіз підручників дозволив виявити, наскільки ці завдання відповідають принципам компетентнісного підходу, закладеним у Концепції Нової української школи.

Окрім цього, підручники є основним інструментом реалізації навчальних програм і стандартів. Їхній аналіз допоміг зрозуміти, як теоретичні положення нормативних документів інтегруються у практичну діяльність учителя. Це дозволило оцінити якість запропонованих завдань, їх

відповідність віковим особливостям дітей, а також їхню здатність формувати дослідницькі вміння.

Отже, аналіз підручників з літературного читання допоміг виявити їхній потенціал щодо розвитку у школярів пізнавальної активності, самостійності та здатності до творчої діяльності, що є важливими компонентами сучасного навчання.

Висновки до першого розділу

У даному розділі, присвяченому теоретичним засадам організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання, розкрито ключові аспекти цієї проблеми, які визначають її значущість та можливості практичної реалізації в сучасній початковій школі.

Зокрема, здійснено ретроспективний аналіз проблеми організації дослідницької діяльності в науковій літературі, що дозволило окреслити еволюцію підходів до її розуміння. Було встановлено, що дослідницька діяльність розглядається як ефективний засіб розвитку пізнавальних і творчих здібностей школярів. Ідеї таких видатних педагогів і вчених, як Я. Коменський, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський, заклали основу для сучасних підходів до організації дослідницького навчання. Вони акцентували увагу на важливості активної пізнавальної діяльності учнів, що базується на самостійному пошуку, аналізі та осмисленні інформації.

У другому параграфі визначено сутність дослідницької діяльності молодших школярів, яка розглядається як цілеспрямований процес пізнання, спрямований на формування в учнів дослідницьких умінь, таких як спостереження, аналіз, узагальнення, формулювання висновків та презентація результатів. Особливу увагу приділено ролі дослідницької діяльності у розвитку ключових компетентностей учнів, що відповідає вимогам сучасної освіти, зокрема Концепції Нової української школи.

Також охарактеризовано вікові особливості організації дослідницької діяльності молодших школярів. Враховано специфіку пізнавальних процесів цього віку, таких як домінування образного мислення, висока емоційна чутливість, потреба в практичній діяльності. Це підкреслює необхідність створення умов, які відповідають віковим потребам дітей та стимулюють їхню пізнавальну активність.

У процесі дослідження нами було розглянуто дидактичні можливості уроків літературного читання для організації дослідницької діяльності. Було визначено, що тексти з підручників та завдання до них мають значний потенціал для розвитку в учнів умінь пошуку, аналізу та інтерпретації інформації. Уроки літературного читання інтегрують знання з різних галузей, сприяючи формуванню дослідницьких умінь, розвитку творчого мислення та комунікативних навичок.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

2.1. Діагностичне дослідження рівня сформованості дослідницьких умінь молодших школярів

З метою оцінки ефективності реалізації сучасних освітніх підходів, спрямованих на формування в учнів ключових компетентностей, визначених Державним стандартом початкової освіти та Концепцією Нової української школи важливо провести дослідження рівня сформованості дослідницьких умінь молодших школярів. Розуміння рівня сформованості таких умінь, як спостереження, аналіз, узагальнення, формулювання висновків і презентація результатів, дає змогу визначити, наскільки учні готові до подальшого навчання та до вирішення реальних життєвих завдань.

Результати такого дослідження є важливими для розробки рекомендацій щодо вдосконалення методів навчання, оптимізації змісту уроків і створення навчальних матеріалів, які б стимулювали пізнавальну активність учнів. Таким чином, вивчення рівня сформованості дослідницьких умінь і стану організації дослідницької діяльності у початковій школі є необхідним для забезпечення якісної освіти, яка відповідає потребам сучасного суспільства.

У процесі констатувального дослідження було охоплено 50 молодших школярів 3-х класів на базі Черешенського опорного ліцею Вижницької міської ради Вижницького району Чернівецької області.

Мета констатувального експерименту – виявити рівень сформованості дослідницьких умінь у молодших школярів.

На цьому етапі нами вирішувалися такі завдання:

- визначити критерії оцінки сформованості дослідницьких умінь молодших школярів;
- підібрати діагностичний матеріал для виявлення рівня сформованості дослідницьких умінь молодших школярів;

- оцінити рівень сформованості дослідницьких умінь молодших школярів.

У процесі дослідження ми вивчали рівень сформованості трьох груп дослідницьких умінь: мотиваційних, організаційно-практичних та інформаційних. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам підібрати критерії оцінки рівня сформованості дослідницьких умінь молодших школярів:

- 1) мотиваційні вміння;
- 2) організаційно-практичні вміння;
- 3) інформаційні вміння.

Щоб виявити наявний рівень сформованості дослідницьких умінь, необхідно позначити рівні володіння кожним окремим умінням. Показниками рівня розвитку всіх умінь у сукупності були:

1. Низький рівень – переважання зовнішніх мотивів у підході до дослідницької роботи, складність у діях на кожному етапі дослідницької діяльності, робота учня будується переважно за зразком під керівництвом педагога.

2. Середній рівень – вибіркова демонстрація внутрішніх та зовнішніх мотивів учня до дослідницької роботи, оволодіння окремими вміннями, які дозволяють проводити дослідницьку роботу з допомогою педагога. Самостійність частково проявляється у процесі вибору теми, уявлення результатів роботи.

3. Високий рівень – переважання внутрішніх пізнавальних мотивів, оволодіння сукупністю умінь, які дозволяють проводити дослідницьку діяльність самостійно, самостійність на всіх етапах дослідницької роботи.

Для діагностики рівня сформованості дослідницьких умінь використовували наступні методики:

- 1) тестування учнів на визначення рівня сформованості мотивації/мотиваційних умінь до дослідницької діяльності (див. додаток А);

2) діагностичні завдання на виявлення організаційно-практичних умінь: рівня загальнологічних умінь, визначення уміння спостерігати (див. додаток Б);

3) тест-аудіювання на визначення рівня інформаційних умінь (див. додаток В).

Для визначення рівня сформованості мотиваційних умінь стосовно дослідницької діяльності молодшим школярам було запропоновано пройти тестування із зазначеними відповідями. Кожна відповідь оцінювалася у балах:

- а) 3 бали (висока мотивація).
- б) 2 бали (середня мотивація).
- в) 1 бал (низька мотивація).

Максимальна кількість балів: 30.

Оцінювання рівнів сформованості мотивації відбувалася відповідно до одержаних балів:

- високий рівень (24-30 балів) (учень демонструє активну зацікавленість у пізнанні нового, прагне до вирішення складних завдань, позитивно сприймає дослідницьку діяльність, ініціативний і готовий працювати самостійно чи в команді);
- середній рівень (16-23 бали) (учень має певний інтерес до дослідницької діяльності, проте його мотивація проявляється лише в окремих ситуаціях або за підтримки вчителя. Він менш ініціативний і обирає завдання середньої складності);
- низький рівень (0-15 балів) (учень не проявляє зацікавленості до дослідницької діяльності, уникає складних завдань, віддає перевагу легким і знайомим задачам, не виявляє ініціативи і залежить від зовнішньої підтримки).

Аналіз отриманих результатів виявлення мотиваційних умінь показав, що 24% респондентів, які мають високий рівень мотиваційних умінь, 34% – середній рівень, 42% – низький рівень. Проаналізувавши відповіді учнів,

можна дійти невтішного висновку, що у них переважають зовнішні мотиви дослідницької діяльності.

Потім ми виявили рівень сформованості організаційно-практичних умінь (загальнологічних умінь, уміння спостерігати).

Молодшим школярам пропонувалося виконати кілька завдань виявлення загальнологічних умінь (див. додаток Б). Дані завдання дозволяють дати аналіз таким аспектам, як: вміння перетворювати отримані дані; вміння, пов'язані із загальнологічними прийомами; вміння ставити запитання та відповідати на них; цілеспрямовано та планомірно сприймати будь-які явища тощо.

У методиці виявлення рівня сформованості загальнологічних умінь налічувалися завдання різної складності. Дані завдання дозволяють учням перевірити своє вміння узагальнювати, порівнювати, аналізувати. Виконані завдання оцінювалися за кількістю правильно виконаних завдань, які відповідно оцінювалися:

- високий рівень: 13–15 балів (учень правильно виконує більшість завдань, демонструє вміння аналізувати, порівнювати, знаходити логічні зв'язки).
- середній рівень: 8–12 балів (учень виконує завдання із частковими помилками, має труднощі з аналізом чи логікою).
- низький рівень: 5–7 балів (учень виконує завдання поверхнево або неправильно, має суттєві труднощі з розумінням логічних зв'язків).

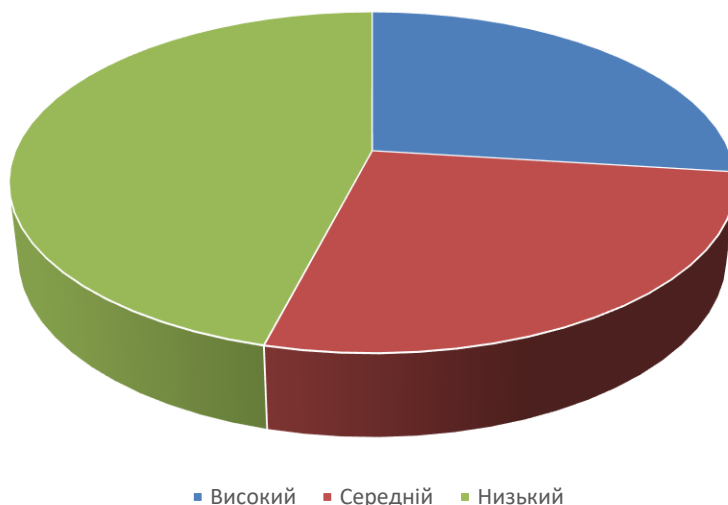
Аналіз отриманих результатів виявлення загальнологічних умінь показав, що 36% учнів мають високий рівень, 24% – середній рівень; 40% – низький рівень.

Надалі учням було запропоновано завдання на вміння спостерігати. Дітям пропонувалися різні завдання на основі прочитаних творів на уважність та спостережливість: виявити під час читання деякі змінені деталі у тексті; здійснення порівняльної характеристики, виокремлення окремих деталей та ін.

Результат діагностики з виявлення вміння спостерігати показав, що у 18% учнів високий рівень, 30% – середній рівень, 52% – низький рівень.

Ми узагальнили результати двох діагностик виявлення рівня сформованості організаційно-практичних умінь і представили на рис.2.2. Аналіз результатів показав, що з 27% учнів мають високий рівень, у 27% – середній рівень, у 46% – низький рівень.

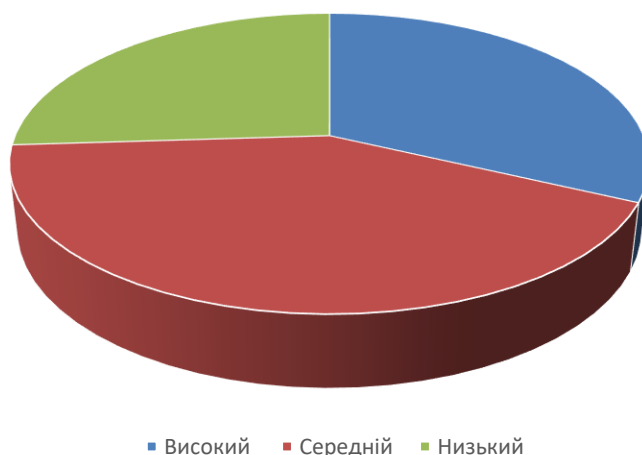
Рис.2.2. Результати виявлення рівня сформованості організаційно-практичних умінь молодших школярів

Для виявлення інформаційних умінь у молодших школярів ми використовували тест-аудіювання (див. додаток В). Дане завдання дозволяє нам отримати інформацію про вміння молодших школярів уважно слухати промовця; працювати з термінами, поняттями; розуміти та інтерпретувати текст; формулювати висновки; вміння запросити необхідну інформацію.

Дітям читався незнайомий текст, а після прочитання ставилися запитання. Відповіді оцінювалися за балами: кожна правильна відповідь – 1 бал. Максимальний бал – 10.

Рис. 2.3. Рівень сформованості інформаційних умінь у молодших школярів

Аналіз отриманих результатів щодо визначення інформаційних умінь показав, що 32% респонденти мають високий рівень; 42% – середній рівень, 26% – низький рівень.

Щодо узагальнених результатів, то нами було визначено що 28% респондентів володіють високим рівнем розвитку дослідницьких умінь, 34% мають середній рівень, тобто. вони мають труднощі у процесі над дослідженням, оскільки немає сформованих належним чином інформаційних, мотиваційних і організаційно-практичних умінь, 38% учнів мають низький рівень, тобто діти не вміють працювати з джерелами інформації, мають проблеми у відборі та структуруванні готового матеріалу, постановки проблеми дослідження і т.д. (рис.2.4.)

Таким чином, діагностичний експеримент показав, що рівень сформованості дослідницьких умінь у молодших школярів недостатній. Тому потрібно цілеспрямоване створення умов з метою їх активізації.

2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання

Прояв дослідницької позиції молодших школярів, який характеризується високим рівнем розвитку критичного мислення, науково-раціональним підходом до пізнання, ціннісною орієнтацією та розкриттям творчого потенціалу, неможливий без впливу зовнішніх чинників. Важливим компонентом цього процесу є організаційно-педагогічні умови, які сприяють формуванню такого феномену.

У контексті дослідження цієї проблематики значущим орієнтиром є позиції провідних педагогів, які визначають організаційно-педагогічні умови як: взаємопов'язану систему зовнішніх характеристик та внутрішніх параметрів функціонування, що забезпечують ефективність освітнього процесу і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [42]; комплекс об'єктивних можливостей, пов'язаних зі змістом, формами, методами, прийомами та засобами педагогічної діяльності [37]; поєднання різноманітних (зовнішніх і внутрішніх) дидактичних і соціально-педагогічних чинників, необхідних для виникнення та стабільного функціонування певної педагогічної системи [37].

Якщо розглядати організаційно-педагогічні умови як комплекс шляхів, що сприяють перетворенню запланованих ідей у реальність, то формування дослідницьких умінь учнів початкових класів у контексті освітнього процесу Нової української школи, на нашу думку, потребує створення таких зовнішніх обставин, які дозволять реалізувати сутність цього процесу та забезпечити ефективний педагогічний вплив на нього. У цьому контексті пропонується детальніше розглянути організаційно-педагогічні умови, а саме:

- дотримання принципів та поетапності в організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання;

- використання проектних методів навчання з метою організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання;
- проведення тематичних тижнів як умова організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

2.2.1. Дотримання принципів та поетапності в організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання

Роль освіти в сучасному суспільстві ширша, ніж просто повідомити дитині певну кількість знань: освіта має створити їй умови для оволодіння інструментом творчого освоєння світу, а також для самореалізації як особистості. Дані психолого-педагогічних досліджень свідчать про те, що пред'явлення дітям «готових знань» призводить лише до одного результату: учні не здатні їх застосувати. Умови сучасного суспільства вимагають від людини вміння самостійно вирішувати проблеми у різних сферах діяльності, а для цього необхідно навчити вже молодшого школяра бачити проблему, формулювати мету своєї діяльності, визначати завдання та способи її досягнення. Надзвичайно актуальним з цього погляду є поворот педагогічної практики до дослідницьких, пошукових моделей навчання, коли учень поставлений у ситуацію оволодіння універсальними навчальними діями у процесі самостійного дослідження.

Специфіка словесного мистецтва та його сприйняття передбачає особливі умови для дослідження. Книги оновлюються в читацькій свідомості, у них відкриваються нові грані, нові зв'язки з дійсністю, щось непізнане, несподіване завжди в них залишається. Результат учнівського дослідження – власна інтерпретація літературного матеріалу (теми, проблеми), новий погляд на художній твір.

Таким чином, дослідження на уроках літературного читання – це той же аналіз художнього тексту, але не на рівні ознайомлення з уже існуючим трактуванням, а на рівні самостійних, дуже корисних спостережень та узагальнень, на рівні маленьких відкриттів, що дозволяють по-новому подивитись на знайомий текст, а у деяких випадках лише на рівні оригінальної концепції твору. Організовуючи дослідницьку діяльність молодших школярів, вчитель має враховувати вікові особливості дітей: допитливість, уміння ставити запитання, прагнення знайти істину, здатність до ігрової діяльності, радість відкриття.

Науковий підхід до організації дослідницької діяльності у педагогічній практиці вимагає реалізації низки принципів, зокрема:

- принципу природності (проблема має бути не надуманою, а реальною, інтерес має бути не штучним, а справжнім);
- принципу усвідомленості (як проблеми, мети та завдань, так і перебігу дослідження та його результатів);
- принципу самодіяльності (дитина може опанувати перебіг дослідження лише через проживання його, тобто через власний досвід);
- принципу наочності (використання засобів ІКТ);
- принципу культуровідповідності (важливо враховувати ту традицію світорозуміння, яка існує в даній культурі) [67].

Освіта, таким чином, стає продуктивною, оскільки є в результаті реальний вихід у закінченій оформленій дослідницькій роботі. Продукт у цьому випадку має не матеріальну, а інтелектуальну та особисту цінність, стаючи значущим для самого учня.

Дослідницька діяльність молодших школярів під час уроків літературного читання передбачає такі результати:

- творче сприйняття учнями оточуючого, відмова від готових форм, що пропонуються масовою культурою;
- формування здатності до аналізу та вироблення власного ставлення до змісту інформації;

- підвищення інтересу до матеріалу, що вивчається;
- освоєння не суми готових знань, а методів, інструментів їх освоєння;
- розвиток пізнавальних та креативних особистісних якостей учнів [58].

Практично кожен урок літературного читання включає елементи дослідницької діяльності учнів, яку забезпечує дослідницький метод.

Дослідити на уроці можна будь-який структурно-змістовний компонент тексту. Це може бути аналіз тематики, проблематики, ідеї, сюжетно-композиційної організації твору, пафосу, системи персонажів, стилю письменника тощо. Зрозуміти ідею літературного твору означає зрозуміти ідею кожного з його компонентів у їхньому синтезі, у їхній системній сукупності, – і водночас кожного з цих компонентів зокрема.

Найчастіше аналіз твору у молодших класах починають із теми чи головних образів. Але іноді доцільніше визначити проблему твору. Аналіз проблематики дозволяє відразу звернутися до найважливішого у творі, порушує та підтримує стійкий інтерес учнів, дозволяє поєднувати принцип проблемності навчання з принципом науковості. На відміну від тематики проблематика є суб'єктивною стороною художнього змісту, тому в ній максимально проявляється авторська індивідуальність, самобутній авторський погляд на світ. Для практичного аналізу проблематики завжди важливо виявити індивідуальну своєрідність цього твору даного автора; порівняти досліджуваний твір з іншими і зрозуміти, що ж у ньому унікального, неповторного. Іншими словами, важливо знайти «родзинку» цього твору, а вона дуже часто лежить у галузі проблематики. Це питання, які автор ставить у своїх творах та на які не завжди є відповіді, чи вони дискусійні. Саме тут відкривається можливість живого, емоційного сприйняття художнього твору, вільного діалогу з автором, можливість виявити власну позицію.

Така організація дослідницької діяльності молодших школярів тією чи іншою мірою можлива на кожному уроці літературного читання.

Побудова уроків літературного читання з організованою дослідницькою діяльністю має на меті розвиток творчого мислення учнів, включення їх без

примусу в активний навчально-пізнавальний творчий процес. Будь-які знання, здобуті на такому уроці, – це результат власної діяльності учнів. Вчитель тут виступає у ролі ділового партнера, який активно співпрацює з дітьми в процесі вирішення навчальних завдань. На цих уроках використовуються різні форми організації навчального простору:

- а) парна взаємодія;
- б) мікрогрупова взаємодія;
- в) бригадна (групова) взаємодія;
- г) міжгрупова взаємодія.

Як предмет дослідження на уроках літератури учням пропонується:

- цілісний текст художнього прозового чи поетичного твору;
- епізод художнього тексту;
- два або більше поетичних чи прозових текстів одного чи різних авторів.

Організаційні форми проведення дослідження можуть бути різноманітними:

- дослідницька робота з художнім текстом на уроці за заданим сценарієм (колективна або в групах);
- індивідуальна домашня дослідницька робота з художнім текстом за заданим сценарієм (письмово чи усно – з подальшим обговоренням ходу та результатів дослідження на уроці);
- рольова гра, побудована на дослідженні тексту;
- комп'ютерна гра (індивідуальна гра або гра – змагання з використанням можливостей комп'ютерної мережі);
- комп'ютерний слайд-фільм, що відбиває етапи дослідження.

Створена модель уроків-досліджень включає наступні етапи:

Підготовчий етап, основна мета якого – провести необхідний інструктаж учнів, підготувати тексти, через систему класних і домашніх завдань вивести школярів на рівень, необхідний їхньої успішної участі у дослідженні. Вчителю – «програти» можливі варіанти перебігу дослідження.

Перший етап. Зіткнення із проблемою. Основні цілі етапу:

- 1) мотивувати роботу учнів;
- 2) продемонструвати об'єкт дослідження: текст чи його елемент;
- 3) спільно сформулювати проблему дослідження.

Другий етап. Висунення робочої версії, визначення завдань дослідження.

Чим цікавіша, несподіваніша версія, тим сильніша мотивація. Дослідження носить навчальний характер, тому версія може бути свідомо помилковою; її спростування має також позитивний результат дослідження. Виходячи з робочої версії, спільно з дітьми висуваємо завдання дослідження, які, у свою чергу, визначають сценарій уроку та вибір форм діяльності учнів.

Третій етап. Вивчення художнього тексту через призму робочої версії. Дослідження починається з питань, заздалегідь підготовлених учителем для групової чи колективної діяльності учнів. Кожне питання має бути певною ланкою в ланцюзі дослідження та спрямоване на вирішення поставленої проблеми, щоб вивести школярів до узагальнень, які стануть основою для розуміння ідейного змісту твору.

Четвертий етап. Висунення підсумкової версії. Мета етапу – через розглянуті художні особливості твору вийти на його ідейний зміст. Даний етап передбачає зіставлення отриманих результатів з робочою версією, а також з висновками критиків та літературознавців з поставленої проблеми. Тут же проводиться обробка результатів дослідження у схемах, таблицях, малюнках, презентаціях.

П'ятий етап. Підбиття підсумків дослідження. Цілі етапу:

- 1) оцінити результати дослідження, процес їх одержання;
- 2) виявити причини типових та індивідуальних труднощів учнів;
- 3) показати перспективу використання здобутих знань.

Рефлексивний контроль учнів.

Мета уроку-дослідження, як правило, формулюється у вигляді проблеми, яка потребує її осмислення учнями. Наступним обов'язковим

етапом уроку є генерування варіантів розв'язання проблеми. Це можуть бути завдання, поставлені перед школярами, кожне з яких є певною ланкою в ланцюзі дослідницької діяльності учнів та спрямоване на вирішення зазначеної проблеми. Так, учні починають розуміти, що є кілька способів вирішення однієї й тієї проблеми.

Внаслідок поетапного пошуку вирішення проблемної ситуації діти, виконуючи певні логічні операції, навчаються порівнювати, аналізувати, виокремлювати головне. В результаті дослідницької роботи підвищується рівень пізнавальної активності учнів, відбувається більш глибоке освоєння змісту та форми твору, що вивчається.

На такому уроці дослідницька діяльність учня – це його діяльність, об'єктивно спрямована на досягнення цілей освіти та розвиток самого себе. Сам процес набуття знань має характер дослідницької діяльності. Її метою є засвоєння не просто способу дії, а засвоєння теоретичних підстав, у яких будуються способи дії, тобто. засвоєння принципів побудови дій. Такий принцип через показ та тренування не засвоїти. Його необхідно витягти із способу та узагальнити, тобто. здійснити елементарне дослідження.

Пропонуємо дослідницькі завдання до твору Тетяни Череп-Пероганич «Коляда» [68], які допоможуть учням краще зрозуміти текст, його зміст, та розвинути їхні дослідницькі уміння.

Завдання, спрямовані на розвиток вміння аналізувати дії героїв та їхній вплив на сюжет:

- опишіть, як змінювалися думки та почуття Марічки протягом твору;
- які риси характеру дівчинки розкривають її дії.

Завдання на виявлення зв'язків між подіями та мотивами вчинків героїв:

- Що саме змусило Марічку змінити свої плани щодо використання грошей?
- Як спілкування з Оксанкою вплинуло на її рішення?

Завдання на формування вміння оцінювати цінності, що виражені у творі:

- Спочатку Марічка планувала купити собі нові речі, а потім вирішила допомогти Оксанці. Як змінюється її уявлення про те, що є важливим?
- Що символізує подарунок бабусі для Оксанки?

Завдання на аналіз взаємодії персонажів і її значення для сюжету:

- Як вчителька Марія Павлівна допомогла дітям побачити проблеми інших?
- Як Марічка та Оксанка вплинули одна на одну?

Завдання на розвиток творчого мислення через уявлення продовження сюжету:

- Уявіть, як Оксанка та її сестричка зустрічають бабусю на Різдво. Напишіть, що вони могли б їй розповісти.

Завдання на розуміння соціального контексту твору:

- Обговоріть, як війна вплинула на життя Оксанки та інших дітей, які залишилися без батьків.
- Чому важливо допомагати людям, які опинилися у складних життєвих обставинах?

Завдання на розвиток уважності до деталей тексту:

- Знайдіть у тексті слова і вислови, які описують емоції Оксанки та Марічки, і поясніть, чому вони важливі для розуміння їхніх переживань.

Завдання на розвиток візуального мислення та вміння презентувати свої ідеї:

- Намалуйте епізод із твору, який вам найбільше запам'ятався, і поясніть, чому ви обрали саме цей момент.

Завдання з метою інтеграції знань із літературного читання та культури для формування цілісного світогляду:

- Дослідіть, як традиція колядування допомагає зберігати і передавати цінності української культури.

Запропоновані завдання до твору Тетяни Череп-Пероганич *"Коляда"* мають значну педагогічну та виховну цінність, оскільки вони спрямовані на розвиток ключових компетентностей, дослідницьких умінь, моральних якостей і творчих здібностей молодших школярів.

Завдання, які акцентують увагу на аналізі поведінки персонажів, пошуку причинно-наслідкових зв'язків і дослідженні стосунків між персонажами, розвивають у дітей вміння аналізувати інформацію, робити висновки та оцінювати вчинки героїв. Це сприяє формуванню критичного мислення, що є важливою складовою сучасної освіти. Через такі завдання, як рефлексія, порівняння реальних і уявних цінностей, учні розмірковують над поняттями доброти, співчуття, турботи про інших. Це допомагає формувати моральну зрілість, емпатію та відповідальність перед собою і суспільством. Завдання на пошук деталей у тексті, аналіз емоцій персонажів, а також соціальний контекст твору розвивають дослідницькі навички учнів: вміння працювати з текстовою інформацією, виокремлювати ключові аспекти, аналізувати їх та знаходити зв'язки між елементами. Це формує системний підхід до вирішення завдань і поглиблює читацьку компетентність. Завдання, що пропонують створення ілюстрацій або продовження історії, дають учням можливість розвивати уяву, фантазію та креативність. Це сприяє формуванню навичок творчого самовираження, що є важливим елементом особистісного розвитку.

Через дослідницький проєкт, пов'язаний із колядуванням, учні знайомляться з українськими традиціями та культурою, формують почуття національної ідентичності. Це сприяє міждисциплінарному навчанню, інтегруючи знання з літератури, історії, культури та етики.

Завдання, які акцентують увагу на соціальному контексті твору, допомагають дітям усвідомити важливість підтримки інших, особливо в умовах складних життєвих обставин. Це розвиває здатність до співчуття та бажання допомагати, що є основою соціальної зрілості.

Завдання, що передбачають обговорення твору, аналіз емоцій героїв, або групові рефлексії, сприяють розвитку комунікативних умінь, уміння висловлювати свою думку, аргументувати її та співпрацювати з іншими.

Твір зачіпає тему життя дітей зі Сходу України, які через війну опинилися в складних умовах. Завдання, які акцентують увагу на цій проблемі, сприяють вихованню толерантності, прийняття різноманітності та розуміння важливості підтримки людей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях.

Запропоновані завдання є цінними для всебічного розвитку молодших школярів. Вони інтегрують інтелектуальне, емоційне, соціальне та моральне виховання, сприяючи формуванню в учнів навичок критичного мислення, дослідницьких умінь і творчого самовираження. Завдання також допомагають учням усвідомити власну роль у суспільстві та розвинути відповідальність перед собою і оточуючими.

2.2.2. Використання проектних методів навчання з метою організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання

Проектне навчання у початковій школі — це педагогічний підхід, який орієнтований на активну участь учнів у процесі навчання через дослідження реальних життєвих проблем та виконання практичних завдань. Воно поєднує в собі теоретичне засвоєння знань і їхнє практичне застосування, сприяючи формуванню ключових компетентностей, таких як уміння вчитися, критичне мислення, комунікативні навички та творчість. Суть цього підходу полягає в тому, що учні не лише отримують знання, але й застосовують їх на практиці, працюючи над різноманітними проєктами, які мають для них особистісний сенс і відповідають їхнім інтересам.

Проектне навчання базується на інтеграції знань із різних предметів, дозволяючи дітям бачити зв'язок між ними та формувати цілісне уявлення про світ. В основі цього підходу лежить співпраця учителя та учнів, де вчитель

виступає фасилітатором, а учні — активними учасниками навчального процесу. Таке навчання спрямоване на розвиток самостійності, відповідальності та вміння працювати в команді, а також передбачає створення умов для реалізації творчого потенціалу кожної дитини.

Особливо важливим у проєктному навчанні є створення проблемної ситуації, яка стимулює дітей до пошуку рішень. Учні самостійно обирають тему проєкту, планують його виконання, збирають і аналізують інформацію, розробляють продукт своєї діяльності та презентують його. Це не лише розвиває їхні пізнавальні та практичні навички, а й формує почуття успіху, задоволення від виконаної роботи. Проєкти можуть охоплювати широкий спектр тем: від екологічних проблем і вивчення традицій рідного краю до створення творчих робіт і соціальних ініціатив.

Проєктне навчання сприяє не лише засвоєнню знань, але й вихованню моральних цінностей, розвитку самостійності, критичного мислення та соціальної відповідальності. Завдяки цьому підходу учні вчаться вирішувати проблеми, співпрацювати, висловлювати свої ідеї та захищати їх. Це робить проєктне навчання потужним інструментом для гармонійного розвитку дитини у початковій школі, готуючи її до успішного життя у сучасному світі.

Уроки літературного читання в початковій школі мають великий потенціал для реалізації проєктного навчання, оскільки вони сприяють формуванню критичного мислення, творчості, комунікативних навичок і емоційної грамотності учнів. Літературні тексти відкривають широкий простір для створення цікавих і змістовних проєктів, які інтегрують різні види діяльності, мотивують учнів до дослідження та активної участі в навчальному процесі.

Проєктне навчання на уроках літературного читання дозволяє учням досліджувати художні твори, їхніх авторів, персонажів, сюжети, а також аналізувати проблеми, які вони порушують. Наприклад, під час роботи над текстом учні можуть створювати ілюстрації до твору, інсценізувати його, розробляти альтернативні закінчення чи навіть писати власні казки, натхненні

сюжетом. Така діяльність розвиває уяву, творчість і аналітичні здібності, а також сприяє глибшому розумінню літературного тексту.

Крім того, уроки літературного читання створюють умови для міждисциплінарних проєктів. Наприклад, учні можуть досліджувати історичні події, про які згадується в творі, створювати карту подорожей персонажів або дізнаватися про культурний контекст епохи, описаної в тексті. Це сприяє інтеграції знань із літератури, історії, географії та мистецтва, формуючи в учнів цілісне уявлення про світ.

Проектна діяльність також стимулює комунікацію між учнями. Вони працюють у групах, обговорюють ідеї, розподіляють ролі та разом презентують результати роботи. Така взаємодія формує вміння співпрацювати, висловлювати свої думки, аргументувати позицію та враховувати точку зору інших. Наприклад, учні можуть організувати виставу за мотивами твору, створити виставку малюнків або провести літературний ярмарок, де презентують свої дослідження чи творчі роботи.

Ще однією перевагою уроків літературного читання є можливість створення проєктів, які виховують морально-етичні цінності. Літературні твори часто порушують теми дружби, справедливості, відповідальності, тому учні можуть працювати над проєктами, спрямованими на аналіз поведінки персонажів, розв'язання конфліктів або обговорення моральних дилем. Це допомагає формувати в учнів етичну свідомість і емоційну чуйність.

Таким чином, уроки літературного читання надають широкі можливості для реалізації проєктного навчання, яке не лише поглиблює знання учнів, а й сприяє розвитку їхніх творчих здібностей, критичного мислення, соціальних і комунікативних навичок. Завдяки інтерактивним формам роботи учні стають активними учасниками навчального процесу, розвиваючи свої здібності та інтерес до пізнання світу через літературу.

Використання проєктних методів на уроках літературного читання передбачає послідовне впровадження діяльності учнів, яка охоплює кілька ключових етапів. Відповідно нами було запропоновано основні етапи

використання проєктних методів на уроках літературного читання як елементів дослідницької діяльності. Ці етапи дозволяють ефективно організувати роботу та забезпечити досягнення поставлених освітніх цілей.

1. Підготовчий етап: Постановка мети і вибір теми проєкту.

Учитель разом з учнями визначає тему проєкту, яка відповідає навчальному матеріалу та інтересам дітей. Наприклад, тема може бути пов'язана з аналізом конкретного літературного твору, творчістю автора чи проблемами, порушеними в тексті. Формулюється основна мета проєкту та ключові завдання. Наприклад, дослідити характери персонажів, створити ілюстрації до сюжету чи інсценізувати уривок твору. Учитель мотивує учнів до участі, розповідаючи про важливість і цікавість проєктної роботи.

2. Планування проєктної діяльності.

Учні обговорюють та визначають план роботи: які завдання необхідно виконати, які матеріали та ресурси потрібні. Розподіляються ролі та обов'язки серед учасників групи (наприклад, художники, актори, доповідачі тощо). Учитель допомагає структурувати роботу, скеровує учнів у виборі методів дослідження (читання, аналіз тексту, пошук додаткової інформації).

3. Виконання проєкту.

Учні самостійно або в групах виконують завдання, які передбачають роботу з літературним текстом. Це може бути: аналіз сюжету, персонажів чи проблематики твору; створення ілюстрацій, написання альтернативного закінчення, складання запитань до тексту; проведення досліджень, наприклад, вивчення історичного чи культурного контексту твору.

Учитель контролює процес, допомагає учням долати труднощі, за потреби коригує їхню діяльність.

4. Презентація результатів проєктної діяльності.

Учні представляють результати своєї роботи у вибраній формі: у вигляді презентації, плаката, виставки малюнків; інсценізації уривку з твору; усної доповіді з демонстрацією отриманих матеріалів.

Важливо, щоб кожен учасник проєкту взяв участь у презентації, відчув свою значущість у спільній роботі.

5. Рефлексія та оцінка результатів проєктної діяльності.

Учні разом з учителем обговорюють результати проєкту: Чи вдалося досягти поставленої мети? Що нового дізналися та чому навчилися під час виконання проєкту? Які труднощі виникли та як їх вдалося подолати?

Учитель оцінює результати проєкту, враховуючи вклад кожного учня, а також процес роботи: ініціативність, відповідальність, креативність.

Нами були запропоновані у додатках приклади проєктних завдань до художніх творів, які можна використовувати на уроках літературного читання (див.додаток Г).

Ці етапи дозволяють зробити уроки літературного читання захопливими та корисними, сприяючи розвитку як пізнавальних, так і соціальних компетентностей учнів.

2.2.3. Проведення тематичних тижнів як умова організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання

Важливою умовою розвитку дитячої обдарованості, допитливості, потреби самостійного пізнання навколишнього світу, пізнавальної активності та ініціативності є створення освітнього середовища, що якраз і передбачає на сьогоднішній день нові стандарти освіти.

Однією з форм розвитку обдарованості, пізнавальної активності, дослідницьких умінь учнів є проведення предметних тижнів. І саме через ці предметні тижні ми можемо залучити всіх дітей, створити умови, за яких вся школа від малого до великого буквально може поринути у запропоноване освітнє середовище, об'єднуючи в єдиному пориві всіх: педагогів, учнів та батьків, адміністрацію.

Нові інформаційні технології сьогодні проникають у всі сфери нашого життя; комп'ютерна грамотність стає атрибутом сучасної людини. В останні десятиліття виникають побоювання з приводу того, що діти читають менше, їм ніколи, але для комп'ютера і телевізора час у такої дитини завжди знаходиться. Так, сьогодні учні перебувають у морі візуальної інформації: відео, інтерактивні мультимедіа дозволяють навчатися чи отримувати інформацію більш комфортно та захоплююче. Ось чому для залучення дітей до читання необхідні аудіовізуальні та мультимедійні матеріали. В даний час сучасні бібліотеки, педагоги в школах використовують нові засоби, методи та форми роботи з дітьми, комп'ютерні та Інтернет – технології, формують культуру роботи з інформацією.

Щоб спонукати дитину до читання, треба сам процес читання уявити як диво: показати в знайомому незнайоме, у звичайному – незвичайне, здивувати багатством можливостей, що таїться в ньому.

Тематичні тижні з літературного читання є ефективною формою організації освітнього процесу, яка сприяє глибокому зануренню учнів у літературний світ і стимулює розвиток їхніх творчих та дослідницьких здібностей. Такий підхід має потужний освітній і виховний потенціал, оскільки забезпечує інтеграцію знань, розвиток емоційного інтелекту та формування ключових компетентностей.

Тематичні тижні сприяють розвитку творчого мислення, уяви та здатності до самовираження. Завдяки виконанню різноманітних творчих завдань, таких як написання власних казок, створення ілюстрацій, інсценізація уривків із творів, учні отримують можливість виявляти свої таланти та фантазію. Наприклад, тиждень, присвячений народним казкам, може включати створення авторських казок із новими героями чи альтернативними сюжетними лініями, що стимулює дітей до пошуку нових ідей та рішень.

Тематичні тижні часто передбачають завдання дослідницького характеру: аналіз текстів, пошук інформації про авторів, порівняння літературних героїв чи подій. Учні вчаться ставити запитання, формулювати

гіпотези, шукати відповіді, працювати з текстовою інформацією, робити висновки. Наприклад, тиждень на тему "Світ тварин у літературі" може включати дослідження, як у різних творах зображено тварин, що вчить дітей помічати схожості й відмінності, аналізувати символіку.

Під час тематичних тижнів діти працюють над завданнями, які вимагають використання знань з різних предметів: мови, природознавства, мистецтва, історії. Така міждисциплінарність розвиває цілісне сприйняття світу і допомагає зрозуміти зв'язок між різними явищами. Наприклад, тиждень "Подорож у часі з літературними героями" може включати історичні довідки, пов'язані з епохою, описаною в тексті, або географічні карти, які показують маршрути подорожей героїв.

Тематичні тижні часто організовуються у формі групової роботи, що сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці, вміння слухати й висловлювати думку. Учні обговорюють твори, спільно працюють над проектами, презентують результати своїх досліджень, що також підсилює їхню впевненість у собі. Такі тижні роблять процес навчання цікавим і захопливим. Використання інтерактивних методів, таких як ігри, конкурси, творчі майстер-класи, підвищує мотивацію учнів до читання й пізнання нового. Наприклад, конкурс «Кращий читач тижня» заохочує дітей до читання більшої кількості творів.

Предметний тиждень — це сукупна форма методичної, навчальної та позакласної роботи в школі, що представляє багатоцільову єдність заходів, об'єднаних спільними завданнями, наскільки можна прозорими, видимими не тільки викладачам, а й учням, і підпорядкованою вирішенню цих завдань раціонально відбудованою системою конкурсів, ігор, олімпіад, вікторин тощо.

Предметний тиждень:

- є масовим та захоплюючим учнівським змаганням;
- дозволяє пристосовувати масове навчання до індивідуальних властивостей кожної дитини;
- розглядає проблему навчання та розвитку школярів за допомогою використання внутрішніх ресурсів активізації пізнавальної діяльності розвиток усвідомлених мотивів навчання;
- пов'язаний з основним програмним курсом навчання, поглиблює, доповнює його і тим самим підвищує рівень освіти учнів, сприяє їхньому розвитку, розширює їхній кругозір;
- дає хорошу можливість і вчителям вкотре продемонструвати значущість літературного читання, як частина загальнолюдської культури;
- демонструє як можливості учнів, так і здібності вчителів, їх творчість, майстерність і професіоналізм.

У світлі сучасних вимог до школи, коли перед учителем стоїть завдання навчити кожну дитину самостійно вчитися, особливого значення набуває розвиток допитливості кожного учня, виховання любові до пізнавальної та дослідницької діяльності. Вирішення цього завдання здійснюється як на уроках, так і у позакласній роботі.

Основний принцип проведення тематичного тижня з літературного читання: кожна дитина є найактивнішим учасником усіх подій тижня. Вона може спробувати себе у різних ролях, спробувати свої сили у різних видах діяльності: майстерити, фантазувати, висувати ідеї, реалізовувати їх, малювати, брати участь у театральних постановках, загадувати (вигадувати) та розгадувати свої та вже існуючі загадки, готувати та виступати з доповідями на уроках.

Нами був розроблений план заходів для тематичного тижня з літературного читання, який включав різноманітні заходи, серед них: ранкові літературні зустрічі, інтерактивні виставки, творчі майстерні, квести,

презентацію дослідницьких мініпроектів, книжкові флешмоби тощо. Детальнішу інформацію про кожен із заходів можна почерпнути з додатків (див. додаток Д).

Тематичні тижні з літературного читання є ефективним інструментом для розвитку творчості та дослідницьких умінь молодших школярів. Вони сприяють поглибленому вивченню літератури, стимулюють уяву, розвивають критичне мислення, комунікацію та інтерес до читання. Завдяки інтеграції різних видів діяльності та врахуванню індивідуальних особливостей учнів, тематичні тижні допомагають формувати гармонійну, освічену та творчу особистість.

Висновки до другого розділу

У другому розділі розкрито організаційно-педагогічні умови ефективної організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання, що є ключовим аспектом для розвитку їхніх пізнавальних, творчих та соціальних компетентностей. На основі діагностичного дослідження було визначено актуальний стан використання дослідницької діяльності в початковій школі, що дозволило окреслити існуючі проблеми та перспективи її вдосконалення.

У процесі дослідження було обґрунтовано низку організаційно-педагогічних умов, реалізація яких забезпечує результативність цієї діяльності. Зокрема, підкреслено важливість дотримання принципів та поетапності організації дослідницької діяльності, що сприяє поступовому формуванню дослідницьких умінь у молодших школярів. Систематичний підхід до планування та проведення таких завдань дозволяє учням набувати досвіду самостійного дослідження та розвивати когнітивну активність.

Особливу увагу було приділено використанню проєктних методів навчання, які є потужним інструментом для інтеграції знань із різних дисциплін, розвитку критичного мислення, творчості та навичок співпраці.

Застосування проєктів на уроках літературного читання дає змогу учням глибше розуміти зміст літературних творів, аналізувати їхній контекст та створювати нові творчі продукти.

Важливою умовою організації дослідницької діяльності також визнано проведення тематичних тижнів, які дозволяють поглиблювати знання учнів у конкретній тематиці, залучати їх до інтерактивних форм роботи та сприяти формуванню позитивного ставлення до читання. Такі заходи забезпечують ефективне поєднання індивідуальної, групової та колективної роботи, що розвиває у школярів комунікативні та організаційні здібності.

Таким чином, у другому розділі підтверджено, що цілеспрямована організація дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання є важливим компонентом сучасного освітнього процесу. Реалізація визначених організаційно-педагогічних умов створює сприятливе середовище для формування в учнів дослідницьких умінь, пізнавальної активності та стійкої мотивації до навчання, що відповідає завданням Нової української школи.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи реалізовано поставлені завдання, які дозволили системно дослідити проблему організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання. Основні висновки роботи є наступними.

1. У ході виконання завдання було з'ясовано сутність основних понять дослідження, які визначають методологічну основу організації дослідницької діяльності молодших школярів. Поняття "дослідницька діяльність" розглядається як активний пізнавальний процес, спрямований на пошук, аналіз і створення нових знань через виконання завдань, які передбачають творчий та аналітичний підхід. Дослідницька діяльність охоплює комплекс умінь, таких як уміння формулювати запитання, шукати і структурувати інформацію, аналізувати дані, робити висновки та презентувати результати. Ці уміння є важливими для розвитку критичного мислення, самостійності та творчого потенціалу учнів.

Дослідницькі уміння, що формуються у процесі такої діяльності, базуються на вікових особливостях молодших школярів, їхньому природному інтересі до пізнання та схильності до спостереження й експериментування. Водночас організація дослідницької діяльності передбачає створення певних організаційно-педагогічних умов, які включають взаємодію зовнішніх і внутрішніх чинників, спрямованих на стимулювання пізнавальної активності учнів. До таких умов належать забезпечення поетапного підходу до формування дослідницьких умінь, використання інтерактивних методів навчання, зокрема проєктної діяльності, та врахування індивідуальних потреб і можливостей учнів.

Значну роль у цьому процесі відіграють уроки літературного читання, які створюють унікальні можливості для поєднання аналізу текстів, творчої діяльності та морально-етичного виховання. Уроки літературного читання забезпечують не лише інтелектуальний, але й емоційний розвиток дітей,

сприяючи їхньому всебічному гармонійному формуванню. Таким чином, з'ясування сутності основних понять дозволило створити теоретичну базу для подальшого обґрунтування організаційно-педагогічних умов і впровадження дослідницької діяльності в освітній процес.

2. Розкриття вікових особливостей організації дослідницької діяльності молодших школярів дозволило визначити основні психологічні та фізіологічні характеристики, які впливають на її ефективність. Молодший шкільний вік є важливим етапом у розвитку пізнавальної активності, коли дитина проявляє значний інтерес до навколишнього світу, прагне до пізнання нового та активно включається в освітню діяльність. У цей період діти мають наочно-образне мислення, яке поступово доповнюється елементами логічного мислення. Водночас вони здатні до спостереження, порівняння, виявлення зв'язків між об'єктами, що створює сприятливі умови для організації дослідницької діяльності.

Важливо враховувати, що молодші школярі мають обмежені навички самостійної роботи, тому дослідницька діяльність має організовуватися поетапно, із чітким визначенням завдань і підтримкою з боку вчителя. Особливу увагу слід приділяти створенню ситуацій успіху, які мотивують учнів до активної участі в дослідженнях і формують позитивне ставлення до навчання. Емоційна сприйнятливість дітей цього віку робить їх відкритими до нових форм роботи, проте необхідно враховувати швидку стомлюваність і обмежену здатність до тривалої концентрації уваги.

Організація дослідницької діяльності повинна відповідати віковим можливостям учнів, поєднуючи елементи гри, творчості та пізнання. Уроки літературного читання створюють сприятливі умови для реалізації таких підходів завдяки роботі з текстами, які сприяють розвитку уяви, емпатії та інтересу до пізнання. Врахування вікових особливостей у процесі організації дослідницької діяльності дозволяє забезпечити поступове формування дослідницьких умінь, розвиток критичного мислення та стимулювання самостійності учнів у початковій школі.

3. Емпіричне дослідження рівня сформованості дослідницьких умінь учнів початкової школи дозволило виявити сучасний стан розвитку цих умінь у дітей молодшого шкільного віку. Отримані результати показали, що більше третини респондентів мають низький рівень сформованості дослідницьких умінь, що свідчить про недостатню інтеграцію дослідницької діяльності в навчальний процес. Ці учні виявили труднощі в таких аспектах, як формулювання запитань, аналіз тексту, виділення головного, пошук і систематизація інформації, а також презентація результатів дослідження.

Серед респондентів із середнім рівнем сформованості дослідницьких умінь спостерігалася здатність виконувати окремі дослідницькі завдання за підтримки вчителя, однак їхня активність і самостійність у виконанні таких завдань залишалися обмеженими. Учні з високим рівнем сформованості дослідницьких умінь демонстрували значну пізнавальну активність, вміння самостійно ставити запитання, аналізувати інформацію, висловлювати власні думки та креативно підходити до вирішення завдань. Проте ця група респондентів складала найменшу частку.

Аналіз отриманих даних свідчить, що причиною низького рівня сформованості дослідницьких умінь у значної частини учнів є відсутність систематичного підходу до їхнього розвитку, обмежене використання інтерактивних методів навчання, таких як проєктна діяльність, і недостатня увага до формування пізнавальної активності учнів у початковій школі. Зокрема, уроки літературного читання, які мають великий потенціал для розвитку дослідницьких умінь, використовуються недостатньо ефективно через переважання репродуктивних методів навчання.

Таким чином, дослідження підтвердило актуальність і необхідність обґрунтування організаційно-педагогічних умов, які забезпечать систематичну роботу з формування дослідницьких умінь у молодших школярів. Це дозволить підвищити рівень їхньої пізнавальної активності, критичного мислення та самостійності у навчальній діяльності.

4. Аналіз організаційно-педагогічних умов організації дослідницької діяльності молодших школярів на уроках літературного читання дозволив виокремити ключові чинники, які сприяють ефективному впровадженню цієї діяльності. Важливою умовою є дотримання принципів поетапності та системності в організації дослідницької діяльності. Це передбачає послідовне залучення учнів до дослідницької роботи, починаючи від простих пошукових завдань до складніших проектів, що стимулюють аналітичне та критичне мислення.

Значний вплив на результативність дослідницької діяльності має використання проектних методів навчання, які дозволяють інтегрувати знання з різних предметів, розвивати навички командної роботи та творчості. Проектні завдання мотивують учнів до активної участі в навчальному процесі, сприяють формуванню пізнавального інтересу та самостійності у виконанні завдань. Важливо, щоб проектна діяльність була адаптована до вікових особливостей молодших школярів і включала елементи гри та творчості.

Ще однією умовою є організація тематичних тижнів, які забезпечують глибоке занурення учнів у певну тему, стимулюють їхню допитливість і дозволяють реалізувати дослідницькі завдання в інтегрованому форматі. Тематичні тижні сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу через проведення квестів, творчих майстерень, конкурсів і колективних проектів.

Важливим компонентом є створення сприятливого навчального середовища, яке підтримує пізнавальну активність і творчий потенціал учнів. Це середовище має включати різноманітні інформаційні ресурси, інтерактивні форми навчання та співпрацю між учнями й учителем на засадах партнерства. Також необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, забезпечуючи диференційований підхід до організації дослідницьких завдань.

Таким чином, дотримання цих організаційно-педагогічних умов дозволяє створити ефективну систему дослідницької діяльності на уроках

літературного читання, сприяючи розвитку критичного мислення, самостійності, творчості та пізнавальної активності молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко О.О., Сопіна В.Д. Педагогічні умови організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів. URL: <http://surl.li/paiqum>
2. Антонов О. Є. Залучення старшокласників до науково-дослідної діяльності МАН як засіб розвитку їх дослідницьких здібностей. Інновації в освіті : інтеграція науки і практики : збірник наук-метод. праць. Житомир : ФОП Левковець, 2014. С.56–75.
3. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2000. 20с.
4. Балашова С., Безпалько Л. Формування дослідницьких здібностей у процесі контролю знань та умінь молодших школярів. Початкова школа. 2005. №4. С.8-12.
5. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja/ za zag.red.N.M.Bibik. K.: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
6. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Монографія. К.: Либідь, 1998. 200 с.
7. Білоус С. Ю. Як розвинути в учня якості дослідника, або методика дослідницьких ланцюжків. Х. : «Основа», 2004. 160 с.
8. Богданець-Білоskalенко Н. Українська мова та читання: підручник для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах): Частина 2: Читання. Київ: Грамота, 2020. 160с.: іл.
9. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
10. Буднік С. Навчально дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Професійна освіта. 7, 2013. С.131- 133.
11. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.

- 12.Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. Учитель початкової школи. 2019. № 9. С. 3–6.
- 13.Вашуленко О. В. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 2: Читання. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160с.: іл.
- 14.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
- 15.Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, та ін. – К.: Просвіта, 2001. 416 с.
- 16.Вознюк О. В. Формування дослідницьких умінь та актуалізація дослідницьких здібностей у дітей і молоді. Наукові записки Малої академії наук України : збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 2. С. 50–62.
- 17.Гавриш І.В., Ткачов А.С. Розбудовуючи Нову українську школу : теоретико-методологічні основи реалізації компетентнісного підходу в освіті в науково-педагогічному проєкті «Інтелект України». Початкова школа : наук-метод журнал. 2017. № 8. С. 2–5.
- 18.Гафітулін М. С. Проєкт «Дослідник». Методика організації дослідницької діяльності учнів. Педагогічна техніка. 2005. № 3. С.21-26.
- 19.Гільберг Т., Сак Т. Навчально-дослідницька діяльність на уроках природознавства. Учитель початкової школи. 2014. № 7–8. С. 15–17.
- 20.Гладкова А. П. Діагностика дослідницьких умінь у початковій школі : метод. посіб. Кив : Вища школа, 2015. 128 с.
- 21.Гораш К. Організація навчально-дослідницької діяльності учнів. Директор школи. 2012. № 5 (9). С. 1–5.
- 22.Груніна Г. М. Організація творчої та пошукової діяльності учнів. Завучу. Усе для роботи. 2013. № 13-14. С. 18–23.
- 23.Дадак А. Я. Психолого-педагогічні основи дослідницькопізнавальної діяльності учнів. Початкова школа. 2013. № 5. С. 7–10.
- 24.Державний стандарт початкової освіти. URL : <http://surl.li/heryrz>

- 25.Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укл. Н. П. Наволокова. Харків : Основа, 2009. 176 с.
- 26.Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2005. 528 с.
- 27.Івашова О. А. Роль дослідницької діяльності молодших школярів в оволодінні математичної культурою : довідник. Київ : Культ-ІнформПрес, 2003. 118 с.
- 28.Кисель Л. Дослідницька діяльність на уроках літературного читання. Учитель початкової школи, 2017. №1. С.28-31.
- 29.Коломієць М. Навчально-дослідницька діяльність дітей молодшого шкільного віку. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 9–10. С.25–29.
- 30.Кондратюк О., Шульга Р. Педагогічні умови формування дослідницьких умінь молодших школярів на уроках математики засобами інтегрованого навчання. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. № 12 (44). С. 99–104.
- 31.Концепція Нової української школи. URL : <http://surl.li/gkioeu>
- 32.Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. Педагогічний пошук. №3 (83). 2014. С. 21.
- 33.Котик Т. Дослідницький підхід як засіб оптимізації уроків літературного читання в класі-комплекті сільської школи. Гірська школа українських Карпат. 2017. №16. С.182-185.
- 34.Кухмай Н. Організація дослідницької діяльності учнів в початкових класах. Початкова школа. 2010. - №3. С. 62-64.
- 35.Лалак Н.В., Бурч І.М. До проблеми організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів. URL: <http://surl.li/qxqvql>
- 36.Лалак Н.В., Бурч І.М. Навчально-дослідницька діяльність молодших школярів : теоретичний аспект. Молодь і ринок. 2018. № 3 (158). С. 92–97.

- 37.Хриков Є. М. Педагогічні умови категорії «педагогічна умова» в наукових дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 35–50.
- 38.Лиходєєва Г. В. Структурні компоненти навчально-дослідницьких умінь учнів. Навчання, виховання та розвиток : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. Бердянськ, 2004. С. 27–28.
- 39.Ляхова Л. В. Організація науково-дослідної діяльності учнів. Початкова школа. № 7. 2009. С. 45–49.
- 40.Мантула Т. І. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання: моделювання уроку з використанням технологій Веб-2.0 : науково-методичний посібник. К. : ТОВ Поліграф-сервіс, 2009. 132 с.
- 41.Мантула Т.І. Проектна технологія: теорія і практика : науково-методичний посібник. К. : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2008. 150 с.
- 42.Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного ун-ту ім. М.П.Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.
- 43.Марченко О. В. Організація науково-дослідницької діяльності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі. Нива знань : науково-методичний альманах. 2004. № 4. С. 48–52.
- 44.Матвєєва В. Дослідницькі вміння молодших школярів. Відкритий урок : розробки, технології, досвід. 2014. №4. С. 32-34.
- 45.Мешкова А. В. Формування дослідницьких умінь молодших школярів у процесі навчання засобами наочності. Педагогічний альманах. 2018. № 2. С. 124–127.
- 46.Мешкова А.В. Дослідницька діяльність молодших школярів та основа формування дослідницьких умінь. Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи. Н.: НДУ ім..М.Гоголя, 2018. С.157-159.
- 47.Мешкова А.В. Застосування засобів наочності під час формування дослідницьких умінь молодших школярів. Наука III тисячоліття: пошуки,

- проблеми, перспективи розвитку. Бердянськ: БДПУ, 2018. С.226-229.
48. Мешкова А.В. Формування дослідницьких умінь молодших школярів на уроках природознавства. Педагогічний альманах : збірник наукових праць студентів / за заг. ред. Є.І.Коваленко. Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 2018. С.141-144.
 49. Мироненко Л. Формування навичок дослідницької діяльності учнів. Майстерня вчителя: Додаток до газети: «Джерело». 2013. №1. С.2-3.
 50. Мієр Т. І. Критеріальна основа визначення готовності учасників 80 навчально-дослідницької діяльності до її організації та здійснення в початковій школі школярів. Педагогічний вісник. 2016. № 2 (38). С. 4–10.
 51. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів у взаємодії з собою та з іншими : монографія. Кіровоград : ФОП Александрова М. В., 2016. 424 с.
 52. Мітокару Л.В. Формування дослідницьких умінь учнів школи І ступеня: навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://s2.docme.ru/store/data/000141763>.
 53. Недодатко Н.Г. Формування навчально-дослідницьких умінь першокласників: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг. 2000. С.212.
 54. Нікітіна О. Стан проблеми формування навчально-дослідницької діяльності молодших школярів в Україні на початку ХХІ ст. Наукові записки Малої академії наук України. Педагогічні науки. 2013. № 4. С. 91–97.
 55. Особливості організації дослідницької діяльності учнів у сучасному закладі освіти: Матеріали обласної науково-практичної Інтернет-конференції / КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Черкаси, 2018. 103с.
 56. Падун Н. О. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 1. С. 90–93.

- 57.Пержинська Е. В. Як організувати дослідницьку роботу в 1 класі. Початкова школа. 2008. №5. С. 55–57.
- 58.Пластюк А. Організація дослідницької діяльності учнів. Біологія. Шкільний світ. 2011. № 4. С.46-51.
- 59.Поліщук А. Формування дослідницьких умінь в учнів початкової школи на уроці математики. URL: <http://surl.li/eglupk>
- 60.Проектно-дослідницька діяльність в початковій школі як один із шляхів формування ключових компетенцій молодших школярів. [Електронний ресурс] <http://surl.li/enhkkw>
- 61.Раєвська І. М. Дослідницька діяльність як засіб активізації пізнавального інтересу молодшого школяра. Таврійський вісник освіти. 2011. № 4. С.31-36.
- 62.Разганова Н. А. Дослідницький метод навчання і його застосування в початковій школі. Аспірантський Вісник. 2017. №6. С. 116–123.
- 63.Реалізація метапредметного підходу в освітньому просторі гімназії на основі дослідницької діяльності в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». URL : <http://surl.li/icxfmg>
- 64.Ромась Л. Науково-дослідницька діяльність у початкових класах. Початкова освіта. 2013. №15 (квітень). С.2-11.
- 65.Савенков А. І. Психологічні засади дослідницького підходу до 81 навчання. URL : <http://surl.li/tesgnu>
- 66.Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 2002. 186 с.
- 67.Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів. Наукові записки Малої академії наук України. 2012. №.1. С. 41–49.
- 68.Савченко О. Я. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с. : іл.

- 69.Сакалюк О. П., Мисенко В. А. Розвиток дослідницьких умінь учнів 3-4 класів в альтернативних школах України. Молодий вчений. 2020. № 3 (79). С. 408–411.
- 70.Семенова, Н.А. Дослідницька діяльність учнів [Текст]. Початкова школа. 2006. № 2. С.45-49.
- 71.Ситнік Т. Формування дослідницьких умінь в учнів 3 класу на уроках з інтегративного курсу «Я досліджую світ». URL : <http://surl.li/wvesrv>
- 72.Словник педагогічних термінів / за ред. Л. О. Савенкової. Київ : Навчальний проект, 2008. 367 с.
- 73.Смолкіна Є.В. Дослідницька діяльність учнів як засіб реалізації особистості в загальноосвітньому просторі. Початкова школа. 2007. № 2. С.28-31.
- 74.Сокурєнко О. О. Навчальні дослідження в дошкільному закладі та початковій школі. Миколаїв : ОППО, 2011. 50 с.
- 75.Сущенко Л. О. Дидактичні засади формування дослідницької компетентності здобувачів початкової освіти у процесі навчання : результати дослідження. Академічні студії. Серія «Педагогіка». Вип. 2. 2022. С.42–48.
- 76.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. URL: <http://surl.li/gnoszh>
- 77.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Р.Б. Шияна. URL : <http://surl.li/sgytps>
- 78.Тягло Н. В. Дослідницька компетентність учителя як чинник успішності науково-дослідницької діяльності учнів. Організація науково-дослідницької діяльності учнів у системі Малої академії наук України. Дніпро : Візіон, 2018. С. 5–15.
- 79.Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2002. 528 с.
- 80.Фомін О.М. Наукові засади формування дослідницької компетентності обдарованих учнів в рамках діяльності Малої академії наук. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2013. № 2. С. 49–52.

- 81.Хриков Є. М. Педагогічні умови як складова наукових знань. *Шлях освіти*. 2011. № 2(60). С. 11–15.
- 82.Черненко Г. М. Формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства. Педагогічні науки. 2013. Вип. 114. С. 222–228.
- 83.Чернецька Т. І. Освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності дітей: особливості проектування, моделювання і функціонування. Наукові записки Малої академії наук України. Педагогічні науки. 2012. № 1. С. 50–63.
- 84.Чернецька Т.І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів на підготовчому етапі формувального експерименту. Педагогічний вісник Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. 2015. № 4. С. 12–17.
- 85.Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
- 86.Якушева Л. «Організація науково-дослідницької роботи учнів в умовах школи». Школа. №8. серпень. 2006. С.21-24.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тести для визначення рівня сформованості мотивації/мотиваційних умінь до дослідницької діяльності у молодших школярів

Тестові завдання

- 1. Яке заняття тобі найбільше подобається?**
 - а) Знаходити відповіді на цікаві запитання.
 - б) Грати в ігри без правил.
 - в) Виконувати завдання, які вже знаєш.
- 2. Що ти відчуваєш, коли знаходиш відповідь на складне запитання?**
 - а) Радість і гордість.
 - б) Нічого особливого.
 - в) Не люблю складні запитання.
- 3. Як ти ставишся до того, щоб спробувати щось нове і незвичне?**
 - а) Завжди хочу спробувати.
 - б) Мені байдуже.
 - в) Уникаю таких завдань.
- 4. Що ти робиш, якщо зустрічаєш складне завдання?**
 - а) Шукаю спосіб його вирішити.
 - б) Залишаю його і переходжу до іншого.
 - в) Прошу когось зробити це за мене.
- 5. Що тебе найбільше цікавить у дослідницькій роботі?**
 - а) Дізнаватися щось нове.
 - б) Просто виконати завдання.
 - в) Мене це не цікавить.
- 6. Як ти ставишся до роботи в команді?**
 - а) Люблю працювати з іншими, бо разом цікавіше.
 - б) Працювати самому зручніше.
 - в) Не люблю працювати з іншими.
- 7. Що ти робиш, коли не знаєш відповіді на запитання?**
 - а) Шукаю інформацію самостійно.
 - б) Чекаю, поки хтось підкаже.
 - в) Відмовляюся від завдання.
- 8. Як ти обираєш тему для завдання?**

- а) Обираю те, що цікаво і нове.
- б) Обираю легке завдання.
- в) Беру будь-яке завдання без роздумів.

9. Що ти відчуваєш, коли завершив дослідження?

- а) Задоволення від результату.
- б) Полегшення, що закінчив.
- в) Не бачу в цьому нічого важливого.

10. Як ти ставишся до завдань, які потребують багато часу?

- а) Вважаю їх викликом, готовий спробувати.
- б) Виконую тільки, якщо треба.
- в) Уникаю таких завдань.

Методика проведення тестування

1. Підготовка до тестування:

- Створіть спокійне середовище для проведення тесту.
- Поясніть учням, що завдання не оцінюються і потрібні лише для того, щоб зрозуміти їхні вподобання.

2. Інструктаж учнів:

- Розкажіть про тест у простій і доступній формі, поясніть, що потрібно обирати варіанти, які найкраще відповідають їхнім відчуттям.
- Наголосіть, що правильних чи неправильних відповідей немає.

3. Проведення тесту:

- Учніам надається друкований варіант тесту або ж запитання зачитуються вголос.
- На кожне запитання учні вибирають один із трьох варіантів відповіді, які вони записують або позначають.

4. Аналіз результатів:

- Відповіді оцінюються за балами:
 - Варіант а) – 3 бали (висока мотивація),
 - Варіант б) – 2 бали (середня мотивація),
 - Варіант в) – 1 бал (низька мотивація).
- Підрахуйте загальну кількість балів кожного учня.

5. Інтерпретація результатів:

- 24–30 балів: Високий рівень мотивації до дослідницької діяльності.
- 16–23 бали: Середній рівень мотивації.

- Менше 16 балів: Низький рівень мотивації.

6. Обговорення результатів:

- Результати можна обговорити з учнями індивідуально або в групі, пояснивши їхні сильні сторони та можливості для розвитку.

Ця методика дозволяє визначити рівень сформованості мотивації до дослідницької діяльності та допомагає вчителю адаптувати методи навчання до потреб учнів.

Додаток Б

Діагностичні завдання на виявлення організаційно-практичних умінь молодших школярів

1. Завдання для визначення рівня загальнологічних умінь

1. Класифікація персонажів.

- **Твір:** «Маленький принц» (Антуан де Сент-Екзюпері, адаптований текст).
- Завдання: Розподілити персонажів на групи: ті, що належать до реального світу, і ті, що живуть на інших планетах.

Ціль: Здатність знаходити спільні ознаки та класифікувати.

2. Розташування подій у правильному порядку.

- **Твір:** «Поліанна» (Елеанор Портер, адаптований текст).
- Завдання: Розташувати події у правильній послідовності: переїзд Поліанни до тітки, знайомство з жителями міста, допомога іншим людям.

Ціль: Розуміння сюжетної логіки.

3. Пошук причинно-наслідкових зв'язків.

- **Твір:** «Фарбований Лис» (Іван Франко).
- Завдання: Визначити, що стало причиною того, що Лис став "царем", і як це вплинуло на його життя.

Ціль: Аналіз сюжетних зв'язків і наслідків дій героїв.

4. Пошук зайвого елемента.

- **Твір:** «Лісова пісня» (Леся Українка, адаптований текст).
- Завдання: Із запропонованих героїв (Мавка, Лукаш, Вовк, Дядько Лев) знайти того, хто не є персонажем твору, і пояснити.

Ціль: Розуміння меж художнього тексту.

5. Розв'язання логічної задачі.

- **Твір:** «Чарівник Смарагдового міста» (Олександр Волков).
- Завдання: Скільки персонажів подорожують разом із Еллі, якщо до неї приєдналися Страшило, Залізний Дроворуб і Лев? Вкажіть їхні ролі у мандрівці.

Ціль: Логічний аналіз ситуації з елементами підрахунку.

2. Завдання для визначення умінь спостерігати

1. Опис зовнішності персонажа.

- **Твір:** «Джельсоміно в Країні брехунів» (Джанні Родарі).

- Завдання: Опишіть, як виглядав Джельсоміно, зокрема, що вирізняло його серед інших.

Ціль: Уважність до тексту.

2. Виявлення змін у тексті.

- **Твір:** «Казка про Снігову Королеву» (Ганс Крістіан Андерсен, адаптований текст).
- Завдання: Учитель читає текст із кількома зміненими деталями, наприклад, колір троянд, кількість оленів. Учні повинні знайти відмінності.

Ціль: Уважність до деталей.

3. Порівняння персонажів.

- **Твір:** «Пригоди Тома Сойєра» (Марк Твен, адаптований текст).
- Завдання: Порівняйте Тома і Гека. Чим відрізняються їхні характери?

Ціль: Уміння порівнювати на основі тексту.

4. Аналіз опису природи.

- **Твір:** «Садок вишневий коло хати» (Тарас Шевченко).
- Завдання: Описати, як автор змальовує природу: які звуки, кольори та відчуття передані у творі?

Ціль: Виявлення уважності до художніх образів.

5. Опис дій героїв.

- **Твір:** «П'ятнадцятирічний капітан» (Жуль Верн, адаптований текст).
- Завдання: Випишіть дії головного героя, які свідчать про його мужність і рішучість.

Ціль: Розуміння характеру персонажа через його вчинки.

Методика проведення завдань:

1. **Інструктаж:** Поясніть учням, що завдання базуються на прочитаних текстах. Заохотьте їх уважно аналізувати текст і пам'ятати деталі.
2. **Формат:** Завдання можна виконувати усно або письмово, залежно від часу і кількості учасників.
3. **Аналіз:** Після виконання проаналізуйте відповіді, наголошуючи на важливості логіки, спостережливості та уважного читання.

Методика оцінювання завдань і визначення рівнів розвитку організаційно-практичних умінь

Оцінювання завдань здійснюється за чіткими критеріями, які дозволяють об'єктивно оцінити рівень сформованості умінь учнів. Усі відповіді учнів аналізуються за якістю, повнотою, логічністю та уважністю до деталей.

1. Критерії оцінювання

Для кожного завдання використовується шкала оцінювання від 1 до 3 балів:

- **3 бали** – Завдання виконано повністю правильно, відповідь логічна, обґрунтована, усі деталі враховано.
- **2 бали** – Завдання виконано частково правильно, є незначні недоліки у логіці чи деталях.
- **1 бал** – Завдання виконано неправильно або дуже поверхнево, значна частина відповідей некоректна чи відсутня.

2. Розподіл рівнів розвитку за балами

Після виконання завдань підраховується загальна кількість балів за всі завдання, і на основі цього визначається рівень розвитку умінь:

Рівень загальнологічних умінь

- **Високий рівень:** 13–15 балів (учень правильно виконує більшість завдань, демонструє вміння аналізувати, порівнювати, знаходити логічні зв'язки).
- **Середній рівень:** 8–12 балів (учень виконує завдання із частковими помилками, має труднощі з аналізом чи логікою).
- **Низький рівень:** 5–7 балів (учень виконує завдання поверхнево або неправильно, має суттєві труднощі з розумінням логічних зв'язків).

Рівень уміння спостерігати

- **Високий рівень:** 13–15 балів (учень уважно працює з текстом, помічає деталі, дає повні відповіді).
- **Середній рівень:** 8–12 балів (учень помічає лише основні деталі, допускає незначні помилки, відповіді недостатньо детальні).
- **Низький рівень:** 5–7 балів (учень демонструє поверхнєве сприйняття тексту, не звертає уваги на деталі).

3. Рекомендації для аналізу результатів

1. **Індивідуальна робота.** Учням із низьким рівнем розвитку запропонуйте додаткові вправи для тренування, наприклад, на порівняння, послідовність подій, пошук деталей.
2. **Групове обговорення.** Обговоріть із класом складні завдання, щоб усі учні могли зрозуміти правильний підхід до їх виконання.
3. **Робота з сильними учнями.** Для тих, хто показав високий рівень, можна ускладнити завдання, додаючи більше абстрактних запитань чи творчих елементів.

4. Приклад підрахунку

Учень виконав 5 завдань на загальнологічні уміння і 5 завдань на уміння спостерігати.

Максимальна кількість балів за кожну частину – 15.

- **Загальнологічні уміння:** 12 балів.
- **Уміння спостерігати:** 10 балів.

Результат:

- Загальнологічні уміння – середній рівень.
- Уміння спостерігати – середній рівень.

Такий підхід дозволяє отримати об'єктивні результати, зрозуміти сильні та слабкі сторони учнів і розробити індивідуальні рекомендації для покращення їхніх умінь.

Додаток В

Тест-аудіювання для визначення рівня інформаційних умінь

Текст для аудіювання

"Як мурахи будують свої домівки"

Мурахи — це невеликі, але дуже працьовиті комахи, які живуть великими родинami. Їхні домівки, які називаються мурашниками, створюються із землі, гілок, листя та піщинок. Мурахи будують мурашники з великою точністю: у них є кімнати для зберігання їжі, спеціальні проходи для пересування та місця для догляду за личинками. Щоб захистити свій дім, мурахи часто ховають вхід до мурашника або роблять його дуже вузьким. У родині мурах є чіткий розподіл праці: одні працюють будівельниками, інші шукають їжу, а є й такі, що захищають мурашник від ворогів. Мурахи спілкуються між собою за допомогою хімічних сигналів, які передають через запахи. Завдяки своїй злагоженості та працьовитості, мурахи можуть побудувати великий і надійний дім за дуже короткий час.

Запитання до тексту (10 завдань)

1. **Що є основним матеріалом для будівництва мурашників?**
 - а) Пісок, гілки, листя.
 - б) Каміння, глина, вода.
 - в) Травинки і квіти.
2. **Для чого у мурашниках створюють спеціальні кімнати?**
 - а) Для відпочинку мурах.
 - б) Для зберігання їжі та догляду за личинками.
 - в) Для захисту від ворогів.
3. **Як мурахи захищають свої домівки?**
 - а) Розміщують їх високо на деревах.
 - б) Ховають вхід або роблять його вузьким.
 - в) Оточують мурашники водою.
4. **Які ролі виконують мурахи у своїй родині?**
 - а) Будівельники, мисливці, воїни.
 - б) Будівельники, шукачі їжі, захисники.
 - в) Захисники, мисливці, годувальники.
5. **Як мурахи спілкуються між собою?**
 - а) Через звуки.
 - б) За допомогою хімічних сигналів.
 - в) Мовою жестів.
6. **Чому мурахи вважаються працьовитими?**

- а) Вони можуть працювати без перерви.
- б) Вони швидко будують домівки та шукають їжу.
- в) Вони здатні захищатися від ворогів.

7. Скільки часу потрібно мурахам для побудови мурашника?

- а) Дуже довго.
- б) Середній час.
- в) Дуже короткий час.

8. Який зв'язок між запахами та комунікацією мурах?

- а) Запахи допомагають мурахам орієнтуватися в просторі.
- б) Запахи передають хімічні сигнали для спілкування.
- в) Запахи вказують на їжу.

9. Чому у мурашнику є чіткий розподіл праці?

- а) Це робить життя мурах більш організованим.
- б) Щоб було більше захисників.
- в) Щоб зекономити їжу.

10. Чим можна захоплюватися у житті мурах?

- а) Їхньою здатністю знаходити їжу.
- б) Їхньою злагодженою роботою.
- в) Їхньою швидкістю руху.

Методика проведення тесту

1. Інструкція для учнів:

- Учитель читає текст двічі: спочатку для ознайомлення, потім для уточнення деталей.
- Учні уважно слухають текст і відповідають на запитання після другого прослуховування.

2. Оцінювання:

- Кожна правильна відповідь — 1 бал.
- Максимальний бал — 10.

3. Рівні розвитку інформаційних умінь:

- **8–10 балів:** Високий рівень. Учень уважно сприймає інформацію, виділяє головне і правильно аналізує деталі.
- **5–7 балів:** Середній рівень. Учень розуміє основний зміст, але допускає неточності у деталях.
- **0–4 бали:** Низький рівень. Учень має труднощі з розумінням інформації та виділенням головного.

4. Рекомендації:

- Учні з високим рівнем можуть отримати додаткові питання для глибшого аналізу тексту.
- Для учнів із середнім і низьким рівнем корисно проводити повторні вправи з акцентом на уважність до деталей.

Цей тест спрямований на розвиток та оцінювання здатності учнів працювати з інформацією, аналізувати та запам'ятовувати її.

Додаток Г

Приклад реалізації проєктів відповідно до етапів

На основі твору Сашка Дерманського "Білячок" [68]

1. Підготовчий етап: Постановка мети і вибір теми проєкту

Тема проєкту: "Дорога Білячка: цінності, випробування та магія в казковому світі".

Мета: дослідити моральні уроки, які закладено в сюжет твору, та створити унікальний творчий продукт на основі тексту.

Обговорення: Учитель обговорює з учнями основні події твору, ключових персонажів, тему унікальності та прийняття, пропонує проєктну діяльність. Учні висловлюють свої ідеї щодо роботи над проєктом.

2. Планування діяльності

Розподіл ролей:

- **Дослідники сюжету:** аналізують сюжет, характери персонажів та мораль твору.
- **Художники:** створюють ілюстрації до казкових сцен (наприклад, зустріч із левом, прибуття до країни єдинорогів).
- **Сценаристи:** пишуть сценарій для інсценізації вибраного епізоду.
- **Актори:** готують театральну постановку або читання уривків із твору.
- **Доповідачі:** створюють презентацію про основні ідеї твору.

Завдання груп: Учитель допомагає кожній групі сформулювати конкретні завдання, наприклад:

- Скласти хронологію подій у казці.
- Намалювати карту шляху Білячка до країни єдинорогів.
- Розробити постер із ключовими цінностями твору.

3. Виконання проєкту

Приклади завдань:

1. **Дослідження сюжету:** Учні визначають, як розвивається сюжет і які моральні уроки можна винести з кожного епізоду (наприклад, прийняття інакшості, відданість родині, пошук свого місця в світі).
2. **Карта подорожі Білячка:** Група художників створює карту, на якій позначає всі місця, які відвідали герої, наприклад, долину, багаття саламандр, ліс кентаврів, країну єдинорогів.
3. **Інсценізація:** Актори готують сцену зустрічі Білячка та Нічки з левом, додаючи діалоги та емоційні акценти.
4. **Створення "Книги Білячка":** Учні збирають ключові сцени у вигляді малюнків та коротких текстів і створюють книжку для молодших класів.

4. Презентація результатів

Форма презентації:

- Група художників представляє карту подорожі, пояснює кожен етап і значення місць.
- Актори виконують уривок із твору перед класом.
- Доповідачі демонструють плакати з цінностями, які підкреслює казка.
- Кожна група розповідає, як її завдання допомогло зрозуміти суть твору.

5. Рефлексія та оцінка

Обговорення:

- Чи вдалося нам зрозуміти головну ідею твору?
- Що нового ми дізналися про толерантність, прийняття та пошук власного "я"?
- Що було найцікавішим у роботі над проєктом?

Оцінювання:

- Учитель оцінює активність і внесок кожного учня, враховуючи їхню участь у презентації, творчість і рівень самостійності.
- Учні висловлюють свої враження про результати спільної роботи.

Можливі результати проєкту

- Ілюстрована карта подорожі Білячка.
- Постановка театральної сцени.
- Презентація "Книга Білячка" з ілюстраціями та ключовими цитатами.
- Плакати з моральними уроками твору.

Проєкт дозволяє учням не лише глибше зрозуміти твір, але й розвинути творчі здібності, навички командної роботи та здатність до рефлексії.

На основі твору Оксани Кротюк "Наші скарби" [68]

1. Підготовчий етап: Постановка мети і вибір теми проєкту

Тема проєкту: "Музей просто неба: збереження традицій і культурної спадщини України".

Мета: Ознайомити учнів із багатством української культури, дослідити різні аспекти побуту та архітектури в регіонах України, створити творчий продукт, який відображатиме цінність музеїв під відкритим небом.

Обговорення: Учитель розповідає про значення музеїв як зберігачів історії та культури,

мотивує учнів дізнатися більше про такі об'єкти, як Музей народної архітектури та побуту. Учні висловлюють ідеї щодо формату проєкту.

2. Планування діяльності

Розподіл ролей:

- **Дослідники:** Збирають інформацію про музеї просто неба в Україні, описують їхні особливості.
- **Картографи:** Створюють карту України, на якій позначають музеї під відкритим небом.
- **Творці макетів:** Виготовляють моделі хатинок, млинів, шкіл чи інших об'єктів із музею.
- **Гіди:** Готують виступ про історію та особливості експонатів музеїв.
- **Дизайнери:** Працюють над створенням афіші для уявної екскурсії до музею.

Завдання груп: Визначити, які аспекти музею будуть досліджені (архітектура, побут, ремесла, освітній процес тощо).

3. Виконання проєкту

Приклади завдань:

1. **Дослідники:** Знаходять інформацію про музеї просто неба, їхню унікальність, експонати та регіональні особливості, використовують текст Оксани Кротюк як базу.
2. **Картографи:** Розробляють карту України, на якій позначають основні музеї просто неба, такі як київський Музей народної архітектури та побуту, "Шевченківський гай" у Львові тощо.
3. **Творці макетів:** Виготовляють моделі хатинок із паперу, картону чи інших матеріалів, відтворюючи архітектурні деталі.
4. **Гіди:** Готують екскурсію, презентуючи інформацію про ремесла, описані у творі (гончарство, ковальство, навчання в старовинних школах).
5. **Дизайнери:** Розробляють афішу, яка рекламує екскурсію до музею просто неба, з акцентом на унікальність експонатів.

4. Презентація результатів

Форма презентації:

- **Виставка макетів:** Учні представляють моделі хатинок, млинів, кузні чи школи, пояснюючи їхнє значення.
- **Віртуальна екскурсія:** Група гідів проводить "тур" музеєм, демонструючи карту та розповідаючи про експонати.

- **Інтерактивні активності:** Гончарі демонструють процес ліплення, а інші учні пропонують відтворити шкільний урок за допомогою грефельних табличок.
- **Афіша:** Дизайнери представляють свою афішу та запрошують учнів інших класів на екскурсію.

5. Рефлексія та оцінка

Обговорення:

- Що найбільше зацікавило під час виконання проєкту?
- Чи вдалося зрозуміти значення музеїв під відкритим небом для збереження історії?
- Як цей проєкт допоміг глибше зрозуміти твір Оксани Кротюк?

Оцінювання:

- Учитель оцінює зусилля кожної групи, зважаючи на їхній вклад у проєкт.
- Учні рефлексують над власною участю, обговорюють, що вдалося найкраще, і чому навчилися.

Можливі результати проєкту

- Детальна карта музеїв просто неба в Україні.
- Макети експонатів музею (хатинки, кузня, вітряки, школа).
- Проведена "віртуальна" екскурсія, що інтегрує знання з літератури, історії, мистецтва.
- Афіша, яка демонструє креативність і рекламний підхід.

Проєкт допоможе учням глибше усвідомити значення збереження культурної спадщини, навчить працювати в команді та розвине їхні творчі здібності.

На основі твору Віктора Дацкевича "Як з'явилася друкована книжка" [13]

1. Підготовчий етап: Постановка мети і вибір теми проєкту

Тема проєкту: "Історія книги: від рукопису до друкарського верстата".

Мета: Ознайомити учнів із історією виникнення друкованих книг, дослідити розвиток книгописання та книгодрукування, створити проєкти, які ілюструють етапи створення друкованої книги.

Обговорення: Учитель обговорює з учнями текст твору, зосереджуючи увагу на ключових моментах виникнення друкованих книг. Учні висловлюють свої ідеї для реалізації творчого проєкту.

2. Планування діяльності

Розподіл ролей:

- **Дослідники:** Аналізують текст твору, збирають додаткову інформацію про історію книгодрукування (Гутенберг, друкарські верстати, рукописи).
- **Художники:** Створюють ілюстрації або макети друкарського верстата, рукописних книг.
- **Творці хронології:** Розробляють хронологічну шкалу, яка показує ключові етапи розвитку книгописання та друку.
- **Сценаристи:** Пишуть сценарій театралізованої постановки про історію створення друкованої книги.
- **Презентатори:** Готують виступ, у якому розповідають про етапи створення книги, важливість винаходу друкарства.

Завдання груп: Визначити, які аспекти розвитку книгодрукування будуть висвітлені, і як їх інтегрувати в загальний проєкт.

3. Виконання проєкту

Приклади завдань:

1. **Дослідники:** Підбирають інформацію про рукописні книги (пергамент, писання гусячим пером), винахід Гутенберга та його значення для поширення знань.
2. **Художники:** Малюють макети друкарського верстата, зображення старовинних рукописів, а також ілюстрації до сцен із тексту твору.
3. **Творці хронології:** Розробляють хронологічну шкалу, яка включає етапи створення книг: від рукописів до сучасного друку.
4. **Сценаристи:** Готують невеличку виставу, де учні розігрують епізоди винайдення друкарства, поширення книг і впливу цього на суспільство.
5. **Презентатори:** Готують презентацію на тему "Чому винахід друкарства змінив світ?" із демонстрацією хронології, макетів і ілюстрацій.

4. Презентація результатів

Форма презентації:

- **Хронологічна виставка:** Група хронологів представляє шкалу розвитку книгодрукування, пояснюючи її ключові моменти.
- **Майстер-клас:** Група художників демонструє, як створювали рукописні книги, та пояснює принцип роботи друкарського верстата.
- **Театралізована вистава:** Сценаристи й актори виконують уривки з історії про створення друкованої книги.
- **Доповідь:** Презентатори розповідають про важливість винаходу друкарства, демонструють ілюстрації та макети.

5. Рефлексія та оцінка

Обговорення:

- Що нового дізналися про історію друкованої книги?
- Як цей винахід вплинув на поширення знань і розвиток суспільства?
- Які аспекти роботи над проєктом були найбільш цікавими?

Оцінювання:

- Учитель оцінює активність кожної групи, їхній внесок у загальний результат проєкту.
- Учні обговорюють власний внесок і висловлюють, що можна було б покращити в роботі.

Можливі результати проєкту

- Хронологічна шкала розвитку книгописання та друкарства.
- Макет друкарського верстата та рукописних книг.
- Театралізована вистава, яка ілюструє ключові моменти історії книги.
- Ілюстрації або плакати, що відображають етапи створення друкованої книги.

Цей проєкт допоможе учням зрозуміти важливість друкарства, розвине їхні дослідницькі, творчі та комунікативні навички, а також покаже, як історичні винаходи змінюють світ.

Додаток Д

План заходів для тематичного тижня з літературного читання

Тема: "Мандрівка літературним світом: казки, пригоди та відкриття"

Ціль: Поглибити інтерес учнів до читання, розвинути їхні творчі та дослідницькі вміння, сприяти розширенню літературного кругозору та формуванню читацької культури.

День 1: Відкриття тижня – Літературний старт

1. Ранкова зустріч: "Велика літературна подорож"

- Презентація тижня: коротке ознайомлення з темою та заходами.
- Читання уривку з відомого твору (наприклад, "Маленький принц" Антуана де Сент-Екзюпері) для створення настрою.
- Обговорення: Чому важливо читати? Як книги можуть змінювати життя?

2. Інтерактивна виставка "Моя улюблена книга"

- Учні приносять свої улюблені книги, розміщують їх на виставці. Кожен може написати короткий відгук про книгу на картці й прикріпити до неї.

3. Творча майстерня "Закладка своїми руками"

- Виготовлення закладок із літературними цитатами.

День 2: Казковий світ

1. Квест "У пошуках казкового героя"

- Учні виконують завдання, розгадують загадки та ребуси, щоб знайти "загубленого" героя казки.

2. Театралізована читанка "Улюблені казки оживають"

- Інсценізація уривків із відомих казок. Участь беруть як учні, так і вчителі.

3. Виставка ілюстрацій "Казковий світ очима дітей"

- Учні малюють ілюстрації до казок, які вони читали протягом року.

День 3: День дослідника

1. Проєктна робота "Як створюється книга"

- Обговорення історії створення книги (рукописи, друкарство, сучасні технології). Учні в групах створюють постери або макети книг.

2. Літературна майстерня "Моя казка"

- Колективне написання власної казки в групах. Кожна група придумує сюжет, персонажів і малює ілюстрації.

3. Презентація дослідницьких мініпроєктів

- Учні презентують свої дослідження про улюблених авторів чи літературні твори (підготовлені напередодні тижня).

День 4: День пригод

1. Літературний марафон "У світі пригод"

- Учні по черзі читають уривки з пригодницьких творів (наприклад, "Острів скарбів" Р. Л. Стівенсона, "Том Сойєр" М. Твена).

2. Гра "Літературний лабіринт"

- Командна гра з питаннями на знання пригодницьких історій, де кожна правильна відповідь відкриває "новий рівень".

3. Створення колажу "Подорож героя"

- Учні уявляють і описують, якими пригодами могла б доповнитися улюблена книга, і створюють тематичний колаж.

День 5: Урочисте завершення – Літературна феєрія

1. Літературна вікторина "Книжковий ерудит"

- Запитання різної складності на знання літературних творів, авторів та персонажів.

2. Презентація "Моя книга мрії"

- Кожен учень створює "обкладинку" вигаданої книги та коротко розповідає про її зміст.

3. Нагородження учасників

- Відзначення активних учасників, переможців конкурсів і найцікавіших проєктів.

4. Колективне фото та "Книжковий флешмоб"

- Учні стають у формі книги з великим написом: "Читаймо разом!"

Результати тижня

- Розширення читацького досвіду учнів.
- Розвиток творчих і дослідницьких умінь.
- Формування позитивного ставлення до читання.
- Згуртування учнівського колективу через інтерактивну діяльність.

Цей план забезпечує поєднання пізнавальної, творчої та соціальної активності, сприяючи всебічному розвитку молодших школярів.